

JURIDISKA FAKULTETEN
vid Lunds universitet

Mathilda Rolfson

En tvärdisciplinär studie om barns utsagor vid
sexuella övergrepp
– Har barn förmågan att leva upp till domstolars krav?

JURM02 Examensarbete

Examensarbete på juristprogrammet
30 högskolepoäng

Handledare: Sverker Jönsson

Termin för examen: HT 2017

Innehåll

SUMMARY	1
SAMMANFATTNING	2
FÖRORD	3
FÖRKORTNINGAR	4
1 INLEDNING	5
1.1 BAKGRUND	5
1.2 SYFTE OCH FRÅGESTÄLLNINGAR	7
1.3 TEORETISK UTGÅNGSPUNKT	7
1.4 AVGRÄNSNINGAR	9
1.5 METOD OCH MATERIAL	9
1.5.1 Del I – Juridik.....	10
1.5.2 Del II – Rättspsykologi	11
1.5.3 Del III – Rättsfallsstudie.....	12
1.6 FORSKNINGSLÄGE.....	12
1.7 DISPOSITION.....	13
2 DEL I – JURIDIK	14
2.1 UTGÅNGSPUNKTER VID BEVISVÄRDERING	14
2.1.1 Principen om fri bevisvärdering.....	14
2.1.2 Domskälen	15
2.1.3 Principen om bevisomedelbarhet och processuella skillnader	16
2.1.4 Andra discipliner i domstol	17
2.2 BEVISVÄRDERING AV BARNES UTSAGOR I MÅL OM SEXUALBROTT	19
2.3 HÖGSTA DOMSTOLENS KRITERIER FÖR TILLFÖRLITLIG UTSAGA.....	21
2.3.1 NJA 2010 s. 671	21
2.3.1.1 Klar, lång, levande och logisk	22
2.3.1.2 Rik på detaljer	24
2.3.1.3 Sanningsenlig, fri från felaktigheter, motsägelser, överdrifter och svårförklarliga moment	25
2.3.1.4 Fri från dåligt sammanhang, konstansbrister och tvekan i avgörande delar	26
2.3.1.5 Allmänna intryck och icke-verbala faktorer.....	27
2.3.2 Reaktionen i juridisk litteratur	28
2.3.3 NJA 2017 s. 316 II.....	30
3 DEL II – RÄTTSPSYKOLOGI	33
3.1 BARNES FÖRMÅGA ATT BERÄTTA OM SEXUELLA ÖVERGREPP	33
3.1.1 Minnes- och kognitiv utveckling	33
3.1.1.1 Från födseln till fyra års ålder	33
3.1.1.2 Från femårsåldern och uppåt	35
3.1.2 Hur berättar barn om sexuella övergrepp?	37
3.1.2.1 Svårigheter med berättandet	38
3.1.2.2 Dissociation och traumatiska händelser	40
3.1.2.3 Schematiska minnen.....	41
3.1.3 Falska minnen och lögner	42
3.1.3.1 Suggestibilitet.....	42
3.1.3.2 Ljuger barn om sexuella övergrepp?	43
3.2 SOU 2017:7	44
4 DEL III – RÄTTSFALLSSTUDIE	47
4.1 METOD OCH URVAL AV RÄTTSFALL	47
4.2 RÄTTSFALLSSTUDIE – BEVISVÄRDERING AV BARNES UTSAGOR.....	49

4.2.1	<i>Mål I</i>	49
4.2.1.1	Göteborgs tingsrätt, B 6029-17	49
4.2.1.2	Hovrätten för Västra Sverige, B 3575-17	50
4.2.2	<i>Mål II</i>	51
4.2.2.1	Vänersborgs tingsrätt, B 4753-16.....	51
4.2.2.2	Hovrätten för Västra Sverige, B 2115-17	52
4.2.3	<i>Mål III</i>	53
4.2.3.1	Jönköpings tingsrätt, B 2863-16.....	53
4.2.3.2	Göta hovrätt, B 587-17	54
4.2.4	<i>Mål IV</i>	55
4.2.4.1	Attunda tingsrätt, B 6089-15	55
4.2.4.2	Svea hovrätt, B 10579-16.....	56
4.2.5	<i>Allmänna reflektioner</i>	57
5	ANALYS, SLUTSATS OCH AVSLUTANDE REFLEKTIONER.....	59
5.1	BEVISVÄRDERING AV BARNNS UTSAGOR I RELATION TILL RÄTTSPSYKOLOGISK FORSKNING.....	59
5.1.1	<i>Bevisvärdering enligt Högsta domstolen och barns förmåga att berätta</i>	59
5.1.2	<i>Underrättsinstansers bevisvärdering av barns utsagor</i>	63
5.2	AVSLUTANDE REFLEKTIONER	67
	KÄLL- OCH LITTERATURFÖRTECKNING	69
	RÄTTSFALLSFÖRTECKNING.....	72

Summary

Cases involving child sexual abuse are among the most complex cases for Swedish courts to handle. Evidence often only consists of the child's statement, which complicates the process of evaluating the evidence. In order to facilitate the evaluation of oral statements the Supreme Court of Sweden established a number of different criteria in its ruling in NJA 2010 s. 671. The statements should for instance be coherent, comprehensive and detailed. However, no distinction is made between children and adults, when applying the different criteria. The precedent has therefore been criticized. Legal scholars have for instance argued that the criteria do not take into account the difficulties children may experience when testifying about sexual abuse.

By adopting an interdisciplinary approach and combining legal analysis with a traditional legal dogmatic method the purpose of this thesis is to review how Swedish courts evaluate statements from children in cases of sexual abuse and whether or not the evaluation of evidence is supported by studies within the field of forensic psychology.

Forensic psychology research shows that children, who have experienced sexual abuse, may have great difficulties sharing their experiences with others. Furthermore, research shows that – in contrast to the criteria established by the Supreme Court of Sweden – children's abuse disclosures are often fragmentary and tend to lack detailed descriptions. In April 2017 the Supreme Court of Sweden gave judgment in a new precedent in its ruling in NJA 2017 s. 316 II. In its judgement, the court stated – with reference to the forensic psychology research cited in SOU 2017:7 – that the criteria may be difficult to apply on individuals who have trouble or lack the ability to express themselves verbally. However, this thesis shows that the role and importance of the new judicial precedent is vague. The way Swedish courts evaluate statements from children in cases of sexual abuse do, in other words, not seem consistent with forensic psychology research and how children normally express themselves verbally. It is therefore important that both the knowledge and application of forensic psychology increases within the judicial system. In addition, the new precedent needs to be not only more emphasized, but also better clarified.

Sammanfattning

Sexuella övergrepp mot barn tillhör de mål som är allra svårast att hantera i svenska domstolar. Ofta består bevisningen i målet endast av barnets utsaga, vilket medför svåra bevisvärderingsproblem. Högsta domstolen har i NJA 2010 s. 671 fastslagit ett antal kriterier som kan vara behjälpliga vid bevisvärdering av muntliga utsagor. Vad som bland annat kan beaktas är om utsagan är lång, sammanhängande och detaljrik. Någon distinktion mellan utsagor från vuxna och barn görs emellertid inte. Prejudikatet har varit föremål för kritik i den juridiska litteraturen. Det har bland annat anförts att kriterierna inte tar hänsyn till barns svårigheter med att berätta om sexuella övergrepp.

Med intentionen att studera rätten ur ett annat perspektiv antar denna uppsats en tvärdisciplinär ansats. Syftet med uppsatsen är således att, utifrån den rättsanalytiska metoden, undersöka huruvida svenska domstolars bevisvärdering av barns utsagor i mål om sexualbrott har stöd i rättspsykologisk forskning.

Rättspsykologisk forskning visar att barn har stora svårigheter med att berätta om sexuella övergrepp. Barnens utsagor tenderar att vara detaljfattiga och fragmentariska – vilket närmast står i kontrast till Högsta domstolens kriterier. I april 2017 kom Högsta domstolen emellertid med ett nytt prejudikat: NJA 2017 s. 316 II. I prejudikatet uttalas – med hänvisning till rättspsykologisk forskning i SOU 2017:7 – att kriterierna kan vara svåra att tillämpa på personer som av olika skäl har en nedsatt förmåga att uttrycka sig verbalt. Uppsatsen visar emellertid att innebörden av det nya prejudikatet förefaller vag. Svenska domstolars bevisvärdering av barns utsagor tycks sakna stöd i rättspsykologisk forskning kring hur barn berättar om sexuella övergrepp. Det är därför av vikt att kunskapen kring rättspsykologi ökar i rättsväsendet samt att innebörden av det nya prejudikatet förtydligas.

Förord

Jag vill framföra ett varmt tack till min familj och mina vänner för att ni alltid inspirerar och finns där för mig – ni är ovärderliga.

Jag vill även rikta ett stort tack till min handledare Sverker Jönsson för goda råd under skrivandets gång.

Malmö den 3 januari 2018

Mathilda Rolfson

Förkortningar

BrB	Brottsbalken (1962:700)
CBCA	Criteria-based content analysis
CLIP	Research unit for Criminal, Legal and Investigative Psychology
DN	Dagens Nyheter
FUK	Förundersökningskungörelse (1947:948)
JT	Juridisk Tidskrift
LEVIC	Law, Evidence and Cognition
NE	Nationalencyklopedin
NJA	Nytt juridiskt arkiv
Prop.	Proposition
PTSD	Posttraumatiskt stressyndom
RB	Rättegångsbalken (1942:740)
RM	Reality Monitoring
SOU	Statens offentliga utredningar
SVA	Statement Validity Analysis
SvJT	Svensk Juristtidning

1 Inledning

1.1 Bakgrund

Sexuella övergrepp mot barn tillhör de mål som är allra svårast att hantera i svenska domstolar. Det är inte ovanligt att åklagarens enda, och huvudsakliga, bevisning utgörs av barnets utsaga.¹ Redan vid sexuella övergrepp mellan vuxna personer – där ord står mot ord – uppstår svåra bevisvärderingsproblem. Desto mer problematiskt blir det då ena parten, offret, är ett barn som saknar den vuxnes förmåga att förstå och uttrycka vad han eller hon blivit utsatt för.² Barns intellektuella och emotionella utvecklingsnivå gör att de kan uppfatta intryck, omgivning, tid och rum annorlunda än vuxna; den verbala förmågan är inte lika utvecklad, och de kan ha svårt att inse betydelsen av sin utsaga.³ Eftersom rättegångar, förundersökningar och förhör är en del av vuxenvärlden måste barnets verklighet och utsaga tolkas till vuxenbegrepp.⁴

Högsta domstolen har i flera rättsfall uttalat att en trovärdig utsaga från målsäganden, i förening med vad som i övrigt framkommit i målet, kan vara tillräckligt för en fällande dom. Då det är svårt att bedöma en utsaga baserat på det allmänna intryck förhörspersonen ger, eller av icke verbala faktorer i övrigt, finns anledning att lägga vikt vid faktorer avseende *innehållet* i utsagan som sådan.⁵ I NJA 2010 s. 671 har Högsta domstolen fastslagit ett antal kriterier som bör beaktas vid bevisvärdering av målsägandets uttalanden vid sexualbrott. Vad som bland annat kan beaktas är huruvida utsagan är *klar, lång, levande, rik på detaljer* samt *fri från dåligt sammanhang och svårförklarliga moment*. Någon distinktion mellan utsagor från barn och vuxna görs inte, vilket föranleder att samma kriterier tillämpas på utsagor från såväl barn som vuxna. Högsta domstolens kriterier för bedömning av utsagor har varit föremål för kritik i den juridiska litteraturen. Det har bland annat framförts att kriterierna är subjektiva, och att de inte tar hänsyn till barns förmåga att berätta om sexuella övergrepp.⁶

¹ Med *utsaga* avses i denna uppsats barns berättelser vid polisförhör.

² Se Diesen (2001) s. 17; Sutorius (2014) s. 157; Åklagarmyndigheten (2016) s. 5.

³ Se Bring och Diesen (2009) s. 332.

⁴ Se Sutorius (2014) s. 147; Singer (2012) s. 247.

⁵ Se NJA 2017 s. 316 II punkt 11–12; jfr NJA 2010 s. 671; NJA 2009 s. 447 I och II.

⁶ Se Diesen (2015) s. 272–274; Mellqvist (2013) s. 767 ff.

För att belysa juridiken ur ett annat perspektiv antar uppsatsen en tvärdisciplinär ansats, där bevisvärdering av barns utsagor undersöks i en rättspsykologisk kontext. Att definiera rättspsykologi kan vara både enkelt och svårt. Det är enkelt i det avseendet att man – av begreppet i sig – direkt kan dra slutsatsen att det rör psykologi i rättsväsendet. Det vill säga att forska fram och praktiskt omsätta psykologisk kunskap av relevans för rättsväsendet. Begreppet rättspsykologi kan emellertid ses som en paraplyterm, med flera viktiga underområden. Exempel på underområden är vittnespsykologi, utredningspsykologi och gärningsmannaprofilering.⁷ I denna uppsats används fortsättningsvis begreppet som paraplyterm.

Rättspsykologisk forskning visar att barns utsagor vid sexualbrott tenderar att vara *detaljfattiga* och *fragmentariska*.⁸ I SOU 2017:7 kritiserar Högsta domstolens kriterier av forskare vid psykologiska institutionen vid Göteborgs universitet. Forskarna framhåller att kriterierna missgynnar personer som av olika skäl har en mindre utvecklad verbal förmåga, och att de inte tar hänsyn till *barns* förmåga att avge muntlig bevisning.⁹

I april 2017 kom Högsta domstolen med ett nytt prejudicerande rättsfall beträffande bevisvärdering av utsagor i mål om sexualbrott: NJA 2017 s. 316 II. I fallet refererar Högsta domstolen till SOU 2017:7 och uttalar att kriterierna i NJA 2010 s. 671 varit föremål för sakkunniganalys. Det anförs att det finns stöd i forskning för förhållandet att en utsaga som är *lång*, *klar* och *detaljrik* kan vara tecken på att den är sann, men att det finns anledning att vara observant på att kriterierna kan vara svårtillämpliga på personer med bristande förmåga att uttrycka sig muntligen.¹⁰ Något uttalande kring övriga kriterier i NJA 2010 s. 671 görs inte. Det förs inte heller någon reflektion kring kriteriernas tillämplighet på *barn* – oaktat att målet i sig rör våldtäkt mot barn, och oaktat att forskarna i sakkunniganalysen uttrycker att kriterierna *inte* tar hänsyn till *barns* förmåga att avge muntlig bevisning. Innebörden av prejudikatet förefaller således vag, och det finns anledning att undersöka det närmare. Bevisvärdering av barns utsagor är ett komplext, och ständigt aktuellt ämne.

⁷ Se Christianson och Granhag (2008) s. 16 f. För vidare läsning om rättspsykologin och dess underområden, se Christianson och Granhag (2008) s. 15–34.

⁸ Se Leander och Christianson (2008) s. 300; Leander (2007) s. 10 f och 33; Svedin och Back (2003) s. 53; Svedin (2008) s. 210.

⁹ Se SOU 2017:7 bilaga 7, s. 210 f.

¹⁰ Se NJA 2017 s. 316 II punkt 13.

1.2 Syfte och frågeställningar

Syftet med denna uppsats är att undersöka huruvida svenska domstolars bevisvärdering av barns utsagor i mål om sexualbrott har stöd i rättspsykologisk forskning. Syftet innefattar en jämförelse mellan hur Högsta domstolen menar att bevisvärdering *bör* gå till och rättspsykologisk forskning kring barns förmåga att berätta om sexuella övergrepp. Syftet innefattar även att genom en kvalitativ rättsfallsstudie undersöka hur underrättsinstanser *faktiskt* bevisvärderar barns utsagor utefter Högsta domstolens kriterier.

Mot bakgrund av uppsatsens syfte har följande övergripande frågeställning formulerats:

- i. Har svenska domstolars bevisvärdering av barns utsagor i mål om sexualbrott stöd i rättspsykologisk forskning?

För att besvara den övergripande frågeställningen behöver även följande frågor besvaras:

- ii. Hur menar Högsta domstolen att bevisvärdering av barns utsagor *bör* gå till med utgångspunkt i NJA 2010 s. 671 respektive NJA 2017 s. 316 II?
- iii. Vilken förmåga har barn att berätta om sexuella övergrepp, enligt rättspsykologisk forskning?
- iv. Hur kan den *faktiska* bevisvärderingen av barns utsagor se ut i underrättsinstanser?

1.3 Teoretisk utgångspunkt

Som nämnt ovan antar förevarande uppsats en tvärdisciplinär ansats där bevisvärdering av barns utsagor studeras i en rättspsykologisk kontext. Vad rättspsykologin säger beträffande barns förmåga att uttrycka sig om sexuella övergrepp utgör således också uppsatsens teoretiska utgångspunkt. Med valet av teoretisk utgångspunkt är intentionen att studera rätten ur ett nytt perspektiv, för att se hur andra vetenskapers resultat förhåller sig till rätten.¹¹

¹¹ Jfr Sandgren (2015) s. 52.

Det finns anledning till reflektion kring vilken relevans rättspsykologin har för juridiken. Minna Gräns¹² menar att det finns en problematik kring hur rättstillämpningen ska förhålla sig till att använda andra vetenskaper som kunskapskälla. Vilken betydelse andra vetenskaper har som kunskapskälla vid rättstillämpningen beror på hur vetenskapen förhåller sig till rättskälleteorin. Gräns menar att det finns två alternativ: med det första alternativet kan andra vetenskaper enbart bli relevanta indirekt genom en implicit eller explicit hänvisning i en formell eller auktoritativ rättskälla, som lag, förarbeten eller juridisk litteratur. Med det andra alternativet kan andra vetenskaper betraktas som en oberoende kunskapskälla, självständig från de formella rättskällorna.¹³ Att rättspsykologin är av relevans för juridiken framgår genom att den framhålls i såväl juridisk litteratur som i Högsta domstolens prejudikat.¹⁴ Lars Heuman¹⁵ menar att rättspsykologin har relevans vid utsagemål, och anför att det finns goda skäl för domare att skaffa sig grundläggande kunskaper för att undvika bedömningar som är oriktiga enligt rättspsykologin. Heuman menar vidare att rättspsykologisk litteratur, i likhet med rättsvetenskaplig litteratur, kan ses som en rättskälla.¹⁶

Vad rättspsykologisk forskning säger beträffande barns förmåga att berätta om sexuella övergrepp presenteras i uppsatsens tredje kapitel. Dispositionen är upplagd så eftersom det kan antas finnas pedagogiska vinster med att först presentera innebörden av Högsta domstolens kriterier. Slutligen genomsyras uppsatsen av ett barnrättsperspektiv, där syftet och intentionen är att synliggöra barns rätt till skydd och upprättelse i mål om sexualbrott.

¹² Minna Gräns är professor i allmän rättslära vid Uppsala universitet.

¹³ Se Gräns (2013) s. 431.

¹⁴ I NJA 2017 s. 316 II hänvisar Högsta domstolen till rättspsykologisk forskning i SOU 2017:7 samt Lena Schelins avhandling *Bevisvärdering av utsagor i brottmål* (2007), se avsnitt 2.3.

¹⁵ Lars Heuman är professor emeritus i processrätt vid Stockholms universitet.

¹⁶ Se Heuman, *JT* 2005/06 s. 771 och 789.

1.4 Avgränsningar

Uppsatsen rör inte bevisvärdering eller olika bevisprövningsmetoder *i sig* – vad som undersöks är i stället Högsta domstolens *kriterier* för bevisvärdering av barns utsagor. Ämnet *bevisvärdering* berörs således endast i den mån det är relevant för att sätta kriterierna i en kontext. Någon redogörelse för beviskrav, bevisbörda och stödbevisning görs ej, då läsaren förutsätts ha grundläggande kunskaper kring det.

Med *sexualbrott mot barn* avses de brott i kapitel 6 brottsbalken (1962:700) (BrB) som riktas mot barn – och särskilt *våldtäkt mot barn* 6 kap. 4 § BrB.¹⁷ Någon närmare presentation av sexualbrotten görs ej, eftersom gällande rätt kring dessa i sig saknar relevans för uppsatsens ämne.

En intressant aspekt som flitigt diskuterats i juridisk litteratur är användningen av sakkunniga i domstolar. Det är ett brett ämne – föremål för en uppsats i sig – och berörs endast i den mån det är av relevans för sexualbrott mot barn. En annan intressant aspekt är metoder för polisförhör av barn, men med uppsatsens omfång i beaktande ges det inget utrymme i denna uppsats.¹⁸ Vilken betydelse presentationsformatet (uppspelning av videoförhör) har för bevisvärderingen faller också utanför ramen för uppsatsen.¹⁹

Rättspsykologin är en egen vetenskaplig disciplin och presentationen i förevarande uppsats gör endast anspråk på att ge en mycket begränsad bild. Särskilt begränsad är presentationen av barns minnes- och kognitiva utveckling – vilket är ett alldeles för omfattande område för att låta sig studeras närmare i denna typ av uppsats.

1.5 Metod och material

Framställningen kan sägas bestå av tre delar: ett juridiskt avsnitt, ett rättspsykologiskt avsnitt och en rättsfallsanalys – varför olika metoder och material används. Nedan presenteras metod och material i ett sammanhang, separat för vart och ett av de olika delarna.

¹⁷ Se även *sexuellt utnyttjande av barn* 6 kap. 5 § BrB, *sexuellt övergrepp mot barn* 6 kap. 6 § BrB och *sexuellt ofredande* 6 kap. 10 § BrB.

¹⁸ För vidare läsning om förhör, se exempelvis Leander och Christianson (2008); Bring, Diesen och Wilton Wahren (2008).

¹⁹ För vidare läsning om om presentationsformatets betydelse, se exempelvis Landström (2008); Schelin (2007) s. 213–229.

1.5.1 Del I – Juridik

Uppsatsens första del, det s.k. *juridiska avsnittet*, har utarbetas med hjälp av den *rättsanalytiska metoden*. Metoden valdes då den syftar till att såväl fastställa som analysera gällande rätt. Metoden lämpar sig även för att kritisera gällande rätt, däribland avgöranden från högsta instans, samt för att analysera material med ledning av andra infallsvinklar – vilket är intentionen med denna uppsats. Den rättsanalytiska metoden lämpar sig således bättre än den rättsdogmatiska, eftersom man är friare i val av källor.²⁰

I Sverige råder *principen om fri bevisvärdering*²¹ vilket föranleder att ämnet inte behandlas i någon högre utsträckning i primärkällorna lag och förarbeten. Följaktligen har jag, i relativt hög omfattning, nödgats använda juridisk litteratur för att fastställa gällande rätt kring innebörden av Högsta domstolens kriterier. Det finns anledning att kritisera det ur ett normhierarkiskt perspektiv, och det går att ifrågasätta om det rent objektivet är möjligt att fastställa gällande rätt beträffande innebörden av kriterierna i NJA 2010 s. 671 respektive NJA 2017 s. 316 II – i synnerhet eftersom Högsta domstolen inte uttalat någon innebörd. Det bör således tas i beaktning att vad som presenteras till stor del utgörs av tolkningar och beskrivningar i den juridiska litteraturen.

Innebörden av Högsta domstolens kriterier har främst behandlats av Roberth Nordh, Mikael Mellqvist och Christian Diesen,²² varför juridisk litteratur från dem kommit till stor användning.²³ Av betydelse i sammanhanget är också Torkel Gregows²⁴ sammanställning av Högsta domstolens praxis,²⁵ samt Lena Schelins²⁶ avhandling i vilken Schelin sätter beteendevetenskaplig forskning av relevans för juridiken i ett rättsligt sammanhang.²⁷ De två senare är emellertid skrivna innan Högsta domstolens senaste avgöranden, vilket föranleder att det inte redogörs för deras slutsatser i alla avseenden.

²⁰ Se Sandgren (2015) s. 43–47; jfr Kleineman (2013) s. 21–45.

²¹ Se avsnitt 2.1.1.

²² Roberth Nordh är docent i processrätt vid Uppsala universitet, tidigare rektor för Domstolsakademien samt har närmare 20 års erfarenhet som ordinarie domare. Mikael Mellqvist är lagman vid Gotlands tingsrätt och utnämndes 2007 till hedersdoktor vid Stockholms universitet. Christian Diesen är professor i processrätt vid Stockholms universitet.

²³ Se Nordh (2013); Mellqvist (2013); Diesen (2015).

²⁴ Torkel Gregow är före detta justitieråd och ordförande i Högsta domstolen.

²⁵ Se Gregow (1996).

²⁶ Lena Schelin är juris doktor i processrätt.

²⁷ Se Schelin (2007).

1.5.2 Del II – Rättspsykologi

I uppsatsens andra del, det s.k. *rättspsykologiska avsnittet*, antas en tvärdisciplinär ansats. Gräns beskriver tvärdisciplinär forskning som att gå över disciplinär gränser för att undersöka fenomen inom ett område utifrån andra vetenskapsområdens teorier, förklaringsmodeller eller begrepp.²⁸ Claes Sandgren²⁹ beskriver det som att ”ta över kunskap” från andra discipliner och jämföra kunskapen i en rättslig kontext för att exempelvis kunna bedöma om den juridiska regleringen är ändamålsenlig.³⁰

Att sätta sig in i, och tillgodogöra sig, forskning inom en annan vetenskaplig disciplin och samtidigt förhålla sig kritisk och granskande mot materialet, föranleder många svårigheter – och säkerligen fallgropar. I uppsatsen görs avvägningen att endast använda rättspsykologisk litteratur från Sverige. Det grundar sig i att litteratur och studier från andra länder *kan* vara skrivet utifrån andra rättssystem. Den litteratur som kommit till störst användning är antologin *Handbok i rättspsykologi* med Pär Anders Granhag och Sven Å. Christianson som redaktörer.³¹ Denna, tillsammans med *Forensic Psychology in Context* med Pär Anders Granhag som redaktör,³² utgör kurslitteratur på kursen ”Rättspsykologi” vid Lunds universitet.³³ Sven Å. Christianson har under de senaste åren stundtals kritiserats för sin inblandning som expert i ett antal uppmärksammade rättsfall.³⁴ Med anledning av det – men utan att värdera hans expertis – har avvägandet gjorts att endast använda litteratur i vilken han är medförfattare eller redaktör. Slutligen används (inspelade) föreläsningar av Sara Landström³⁵ då hon föreläst under Barnahusens nätverksträff i Lund samt på Internationella Brottsofferdagen. Föreläsningen från Barnahusens nätverksträff finns tillgänglig på Barnafriid – Nationellt kunskapscentrums³⁶ sida på Facebook, och föreläsningen från Internationella Brottsofferdagen finns tillgänglig på UR Samtiden.³⁷

²⁸ Se Gräns (2013) s. 429.

²⁹ Claes Sandgren är professor i civilrätt vid Stockholms universitet.

³⁰ Se Sandgren (2015) s. 52.

³¹ Se Granhag och Christianson (2008). Pär Anders Granhag är professor i psykologi vid Göteborgs universitet. Sven Å. Christianson är professor i psykologi vid Stockholms universitet.

³² Se Granhag (2010).

³³ Kursen i rättspsykologi, PSYE15, ges vid Lunds universitet höstterminen 2017.

³⁴ Bland annat för sin inblandning i barnförhören i det s.k. ”Kevin-fallet” samt i utredningen kring Sture Bergwall, f.d. Thomas Quick.

³⁵ Sara Landström är docent i psykologi vid Göteborgs universitet.

³⁶ Barnafriid är ett nationellt kunskapscenter på Linköpings universitet med regeringsuppdrag att samla och sprida kunskap om våld och övergrepp mot barn. Se <http://www.barnafriid.se/om-oss/>, besökt 2017-12-13.

³⁷ Se Landström (2017) del I och II, samt Landström (2017) Internationella Brottsofferdagen.

1.5.3 Del III – Rättsfallsstudie

Det tredje avsnittet utgörs av en kvalitativ rättsfallsstudie vars syfte är att undersöka och illustrera hur underrättsinstanser *kan* bevisvärdera barns utsagor i mål om sexualbrott utefter Högsta domstolens kriterier. Vid rättsfallsstudien tillämpas den *rättsanalytiska metoden*, vilken enligt Sandgren även kan användas för att analysera hur underrättsinstanser tillämpar prejudikat.³⁸ Rättsfallen kommer sedermera att i kapitel fem analyseras i förhållande till uppsatsens teoretiska utgångspunkt: rättspsykologisk forskning. En närmare redogörelse kring urval av rättsfall presenteras i anslutning till rättsfallsstudien.³⁹

1.6 Forskningsläge

Bevisvärdering av utsagor behandlas relativt utförligt i den juridiska litteraturen – men främst ur vuxnas perspektiv.⁴⁰ Bevisvärdering av *barns* utsagor behandlas mer sparsmakat, och i synnerhet ur ett rättspsykologiskt perspektiv. Av störst relevans torde fortfarande Lena Schelins avhandling *Bevisvärdering av utsagor i brottmål* vara, i vilken Schelin sätter beteendevetenskaplig forskning av relevans för juridiken i ett rättsligt sammanhang.⁴¹ Denna utgavs emellertid innan Högsta domstolens senaste avgöranden, och forskningen har sannolikt gått framåt sedan dess.

Law, Evidence and Cognition (LEVIC), är ett pågående tvärdisciplinärt forskningsprojekt med forskare från juridiken, kognitionspsykologin samt filosofin. Forskare från juridiska fakulteten vid Lund universitet deltar i projektet, och bland annat studeras användningen av expertvittnen inom juridiken – så som experter inom psykologin.⁴²

Psykologiska institutionen vid Göteborgs universitet bedriver, sedan flera år tillbaka, forskning inom rättspsykologi genom forskningsgruppen Research unit for Criminal, Legal and Investigative Psychology (CLIP), i vilken bland annat Sara Landström och Pär Anders Granhag ingår.⁴³

³⁸ Se Sandgren (2015) s. 46; jfr avsnitt 1.4.1.

³⁹ Se kapitel 4.

⁴⁰ Se Diesen (2015) *Bevis 10, Bevisprövning i brottmål*; Nordh (2013) *Bevisrätt C: bevisvärdering*; Mellqvist (2013) *Om tro, tyckande och vetande Högsta domstolens värdering av utsagor, SvJT* s. 753–778.

⁴¹ Se Schelin (2007) *Bevisvärdering av utsagor i brottmål*.

⁴² Se LEVIC, <[http://portal.research.lu.se/portal/sv/projects/law-evidence-and-cognition\(33ab9ed6-420c-4aac-9dd5-4360e94f725a\).html](http://portal.research.lu.se/portal/sv/projects/law-evidence-and-cognition(33ab9ed6-420c-4aac-9dd5-4360e94f725a).html)>; <<http://www.law.lu.se/#!/LEVIC>>, besökt 2017-12-27.

⁴³ Se CLIP, <<https://psy.gu.se/forskning/forskargrupper/rattpsykologi>>, besökt 2017-12-27.

Genom kommittédirektivet *En modern brottmålsprocess anpassad även för stora mål* tog regeringen initiativet till en översikt av brottmålsprocessen – bland annat avseende bevisning. Det resulterade i SOU 2017:7 i vilken Pär Anders Granhag, Leif A. Strömwall⁴⁴ och Sara Landström vid psykologiska institutionen vid Göteborgs universitet fått i uppdrag att ta fram underlag som beskriver rättspsykologiska effekter och forskningsresultat vid ett alternativt förfarande vid upptagning av muntlig bevisning.⁴⁵ Högsta domstolen har sedermera refererat till underlaget i NJA 2017 s. 316 II.⁴⁶ Bevisvärdering av barns utsagor i en rättspsykologisk kontext är således ett mycket aktuellt ämne. Förelärande uppsats bidrar till att belysa problematiken mellan juridiken och rättspsykologin vid värdering av barns utsagor, samt till att analysera innebörden av Högsta domstolens senaste prejudikat och dess hänvisning till SOU 2017:7.

1.7 Disposition

Uppsatsen är indelad i fem kapitel enligt följande: Uppsatsens *andra* kapitel presenterar de rättsliga ramarna beträffande bevisvärdering av barns utsagor i mål om sexualbrott. *Tredje* kapitlet beskriver rättspsykologisk forskning kring barns förmåga att berätta om sexuella övergrepp, och utgör således uppsatsens tvärdisciplinära ansats och teoretiska utgångspunkt. *Fjärde* kapitlet presenterar en kvalitativ studie av hur underrättsinstanser kan bevisvärdera barns utsagor i enlighet med Högsta domstolens kriterier. I det *femte* och avslutande kapitlet sker en återknytning till uppsatsens syfte och övergripande frågeställning för vidare analys, slutsats och avslutande reflektioner.

⁴⁴ Leif A. Strömwall är professor i psykologi vid Göteborgs universitet.

⁴⁵ Se Dir. 2016:31; SOU 2017:7 bilaga 7.

⁴⁶ Se NJA 2017 s. 316 II punkt 13.

2 Del I – Juridik

2.1 Utgångspunkter vid bevisvärdering

För att sätta Högsta domstolens kriterier för bevisvärdering av utsagor i en kontext inleds framställningen i följande kapitel med en övergripande redogörelse för relevanta utgångspunkter beträffande bevisvärdering. Därefter presenteras kriterierna och dess innebörd, samt hur de mottagits i juridisk litteratur. Kapitlet avslutas med en presentation av Högsta domstolens senaste prejudikat.

2.1.1 Principen om fri bevisvärdering

Bevisvärdering är, och har alltid varit, ett av de mest centrala elementen inom rättskipningen. Med begreppet *bevisvärdering* avses att domstolar värderar och bedömer hållfastheten av den bevisning som lagts fram i enskilda mål – för att sedermera kunna ta ställning till om gällande beviskrav är uppfyllt.⁴⁷ I svensk rätt råder *principen om fri bevisvärdering*, vilken innebär att rätten efter en samvetsgrann prövning av allt som förekommit i målet ska avgöra vad som är bevisat.⁴⁸ Att bevisvärderingen är *fri* innebär att domaren inte är bunden av legala regler vid värdering av bevis; det innebär emellertid inte att domen får grundas på rent subjektiva uppfattningar. Domen ska, enligt lagmotiven, vara objektivt grundad och stödjas på skäl som kan godtas av andra ”förståndiga personer”.⁴⁹

De krav som ställs på bevisning – för att en dom ska medföra bifall till åtalet – utgörs av gemensamma normer för alla domare. Det har till följd att bevisprövningen måste präglas av viss likformighet. Även om varje enskild domare använder olika metoder måste resultatet kunna motiveras och förstås av såväl den som tillämpar rättvisan, som den som drabbas av den. Att bli friad eller fälld får inte vara beroende av vem som dömer, och grundförutsättningen är att lika fall ska bedömas lika.⁵⁰

⁴⁷ Se Ekelöf, Edelstam och Heuman (2009) s. 160; Fitger m.fl., kommentar till 35 kap. 1 § RB, publicerad i Zeteo 2017-06-20. Beträffande beviskrav i brottmål se exempelvis NJA 1980 s. 725; Gregow (1996) s. 511; Ekelöf, Edelstam och Heuman (2009) s. 151–158; Schelin (2007) s. 58 f.

⁴⁸ Se 35 kap. 1 § första stycket rättegångsbalken (1942:740) (RB); jfr Ekelöf, Edelstam och Heuman (2009) s. 160.

⁴⁹ Se SOU 1938:44 s. 377 f; SOU 1926:32 s. 255; NJA II 1943 s. 444; Fitger m.fl., kommentar till 35 kap. 1 § RB, publicerad i Zeteo 2017-06-20; Nordh (2013) s. 39.

⁵⁰ Se Diesen (2015) s. 52; Schelin (2007) s. 22 f. Se även NJA 2015 s. 702 i vilket det konstateras att bevisvärderingar ska vara grundade på rationella skäl, analysen ska vara objektiv samt ske strukturerat så att en omsorgsfull bevisvärdering säkerställs. Det fastställs även i NJA 2017 s. 316 I och II.

2.1.2 Domskälen

Hur rätten värderar bevis ska redovisas i domskälen.⁵¹ Att rätten ska motivera domslut möjliggör att allmänheten – och särskilt den förlorande parten – kan kontrollera hur domstolen resonerat. Syftet är främst att skapa förståelse för domslutet, vilket också stärker förtroendet för rättskipningen. Det är även viktigt för att parterna ska kunna avgöra om de vill överklaga domen eller ej.⁵²

Christian Diesen, Eva Diesen⁵³ samt Peter Fitger⁵⁴ anför att i våldtäktsmål bör en utomstående, som inte direkt tagit del av den muntliga bevisningen inför rätta, vara restriktiv med att kritisera domslut och bevisvärdering. Det är endast om domskälen innehåller felaktiga referenser, irrelevanta omständigheter, fördomar eller logiska felslut som det går att framföra specifik kritik. Det faktum att domskälen innehåller felaktigheter, eller att bevisvärderingen är felaktigt gjord, medför inte att *domslutet* de facto är felaktigt. Precis som att oklanderliga domskäl inte ovillkorligen innebär att domslutet är korrekt. Vad som emellertid kan kritiseras är att domaren inte på ett tydligare sätt uttryckt varför han eller hon funnit bevisningen tillräcklig eller otillräcklig.⁵⁵ Diesen och Diesen anför vidare att vid muntlig bevisvärdering använder domstolar ofta schabloner om trovärdighet; exempelvis att målsägandens berättelse är ”lång och detaljrik” och framstår som självupplevd. Men om rätten inte visar på vilket sätt utsagan uppfyller kriterierna, är de närmast att betrakta som honnörsord.⁵⁶ Även Nordh belyser att trots att domskälen är betydelsefulla som kontrollstation, så brister det ofta i hur domstolar redovisar sin bevisvärdering. Han menar att det inte är sällan som endast slutsatser framgår, och inte hur domstolen kommit fram till dessa eller vilka överväganden som gjorts.⁵⁷

⁵¹ Se 30 kap. 5 § första stycket punkt 5 RB.

⁵² Se Ekelöf, Edelstam och Pauli (2011) s. 272; Ekelöf, Edelstam och Heuman (2009) s. 162; NJA II 1943 s. 445.

⁵³ Eva Diesen forskar om sexualbrott och våld i nära relationer vid genusvetenskapliga fakulteten vid Stockholms universitet.

⁵⁴ Peter Fitger (1937–2011) var tidigare hovrättsråd i Svea hovrätt, sakkunnig vid Justitiedepartementet samt hedersdoktor vid Uppsala universitet.

⁵⁵ Se Diesen och Diesen (2013) s. 42; Fitger m.fl., kommentar till 35 kap. 1 § RB, publicerad i Zeteo 2017-06-20.

⁵⁶ Se Diesen och Diesen (2013) s. 42.

⁵⁷ Se Nordh (2013) s. 41 f.

2.1.3 Principen om bevisomedelbarhet och processuella skillnader

Av betydelse i sammanhanget är även *principen om bevisomedelbarhet* – vilken tar sikte på i vilken form bevis bör läggas fram. Principen är särskilt viktig då barn är brottsoffer eftersom det finns viktiga skillnader i rättsprocessen. Med principen om bevisomedelbarhet avses att bevisning ska tas upp direkt vid huvudförhandling, inför rätten.⁵⁸ Att bevisning läggs fram direkt inför rätten, så rättens ledamöter kan ta del av den med sina sinnen, anses bidra till en säker bevisvärdering. Det bedöms ge förutsättningar för materiellt riktiga avgöranden eftersom möjligheterna att värdera utsagan anses bättre.⁵⁹

I 35 kap. 14 § första och tredje stycket rättegångsbalken (1942:740) (RB) stipuleras förbud mot återopande av skriftliga utsagor som bevis i en rättegång. Förbudet gäller även ljudupptagningar, eller ljud- och bildupptagningar, av berättelser som upptagits utanför rätten. Det får följaktligen särskild betydelse vid förhör med barn. Sedan 1960-talet anses i svensk praxis att barn inte ska utsättas för förhör i domstol.⁶⁰ Då barn under 15 år ska höras, ska rätten pröva om det är lämpligt att barnet hörs under rättegången med hänsyn till omständigheterna.⁶¹ Om rätten finner att det *inte* är lämpligt att barnet hörs under rättegången blir undantagsregeln i 35 kap. 14 § RB tillämplig.⁶² Det finns då möjlighet att spela upp förhör från förundersökningen som processmaterial. I NJA 1963 s. 555 tillät Högsta domstolen att ljudinspelning av förhör som upptagits under förundersökningen återopades som processmaterial. I dag används videotekniken regelmässigt vid förhör med barn som utsatts för sexuella övergrepp.⁶³ Barn är således

⁵⁸ Se 35 kap. 8 § RB. Att bevisningen ska tas upp direkt vid huvudförhandlingen är något annat än omedelbarhetsprincipen som avser vad rätten får grunda sin dom på, se prop. 2004/95:131 s. 81; 30 kap. 2 § RB; Ekelöf, Edelstam och Heuman (2009) s. 27.

⁵⁹ Se Ekelöf, Edelstam och Heuman (2009) s. 44; Schelin (2007) s. 27 f. För vidare läsning kring hur presentationsformatet kan påverka bevisvärderingen, se Landström (2008); Schelin (2007) s. 213–229.

⁶⁰ Se Sutorius (2014) s. 282–284.

⁶¹ Se 36 kap. 4 § RB.

⁶² Samma förfarande som gäller vittnen tillämpas analogt på målsäganden. Se Schelin (2007) s. 39; Sutorius (2014) s. 282–284.

⁶³ Se Bring och Diesen (2009) s. 336; Sutorius (2014) s. 282–284.

regelmässigt inte personligen närvarande i rättssalen.⁶⁴ Det krävs emellertid att domstolen försäkras sig om att det, sett till sin helhet, ej står i strid mot artikel 6 i Europakonventionen.⁶⁵

2.1.4 Andra discipliner i domstol

Bevisvärdering anses, ur ett systematiskt perspektiv, vara en del av processrätten. Per Olof Ekelöf⁶⁶ menar emellertid att sett till innehåll och teoretisk grund är bevisvärdering i hög grad beroende av hjälpdiscipliner till juridiken.⁶⁷ Domare ska vid bevisvärdering beakta vetenskapliga rön som andra discipliner kan tillföra, och förutsätts i normala fall ha tillräckligt med kunskap att genomföra det. Ekelöf framhåller emellertid att det inte kan begäras att domare har kännedom om sådant som förutsätter särskild kunskap och erfarenhet, eller att domare ständigt ska vara uppdaterade kring vad som redovisas i andra discipliner.⁶⁸

I 19 § förundersökningskungörelse (1947:948) (FUK) stipuleras att om ett barns utsaga är av betydelse för utredningen bör, om det är av vikt med hänsyn till barnets utveckling, ålder och brottets beskaffenhet, någon med särskild kunskap i barn- eller förhörpsykologi biträda vid förhöret eller yttra sig angående värdet av barnets utsaga. Är en fråga av komplicerad karaktär, vars bedömning kräver sakkunskap, har domstolar möjlighet att förordna om en sakkunnig.⁶⁹

Frågan om sakkunnigförordnanden har varit särskilt omdebatterad i mål om sexualbrott och frekvensen av förordnanden har varierat över tid.⁷⁰ I NJA 1992 s. 446 anför Högsta domstolen att domstolar noga ska pröva om det verkligen finns behov av sakkunnigförordnande i varje enskilt fall. De ska inte okritiskt utgå från vad expertisen framhåller, utan ska alltid göra en självständig bevisvärdering. Domstolar bör utgå ifrån att den psykologiska expertisen inte tillhandahåller någon exakt vetenskap och risken att den sakkunnige, medvetet eller omedvetet, identifierat sig med någon av parterna måste

⁶⁴ En särskild företrädare företräder barnet i rättssalen.

⁶⁵ Se Schelin (2007) s. 32. För vidare läsning om den tilltalades rätt till kontradiktion och att ställa frågor under förhöret, se Bring och Diesen (2009) s. 336; Schelin (2007) s. 32 ff.

⁶⁶ Per Olof Ekelöf (1906–1990) var professor i processrätt vid Uppsala universitet.

⁶⁷ Se Ekelöf, Edelstam och Heuman (2009) s. 160 f.

⁶⁸ Se Ekelöf, Edelstam och Heuman (2009) s. 179; Heuman, *JT* 2005/06 s. 787 f; Nordh (2013) s. 91.

⁶⁹ Se 40 kap. 1 § RB; Ekelöf, Edelstam och Heuman (2009) s. 179; Schelin (2007) s. 74.

⁷⁰ Se Sutorius, *JT* 1999/00 s. 118 ff; Fitger m.fl., kommentar till 35 kap. 1 § RB, publicerad i Zeteeo 2017-06-20; Schelin (2007) s. 74 ff; Heuman, *JT* 2005/06.

beaktas. Högsta domstolen ger vidare uttryck för att det sällan torde finnas behov av sakkunnigförordnande då trovärdigheten ska bedömas hos en person som hörs personligen inför rätten. Vid bedömning av trovärdighet hos barn kan emellertid domstolar behöva kunskap från så väl vittnespsykologisk expertis som barnpsykologer med klinisk erfarenhet. Psykologisk expertis kan vara till värdefull hjälp för domstolar vid trovärdighetsbedömningar i mål om sexualbrott genom att de kan bidra med nyttig bakgrundsinformation och uppmärksamma rätten på möjliga felkällor.⁷¹

Efter NJA 1992 s. 446 har antalet psykologer som sakkunniga minskat markant. Fitger framhåller att rättsfallet kan ses som en indikation på att den som förordnas som sakkunnig bör få ett relativt begränsat uppdrag, och att denne inte ska uttala sig allmänt i skuldfrågan torde vara en självklarhet.⁷² Schelin anför att det enligt praxis inte finns någon skyldighet att förordna om en sakkunnig. Det torde emellertid förutsätta att rätten *själv besitter nödvändig kunskap* för att kunna göra en adekvat bevisvärdering av de uppgifter som framkommer i målet. Ett problem med ett ökat antal sakkunniga är att rättens ledamöter kan ha svårt att bearbeta informationen om de själv saknar tillräckligt goda baskunskaper – varför det är nödvändigt med en allmän kunskapshöjning bland domare. Schelin argumenterar även för att en viss specialisering inom domstolsväsendet bör ske då det tycks orimligt att domare ska ha kompetens inom alla typer av mål.⁷³ Diesen och Diesen för ett liknande resonemang kring om det inte vore rimligt att sexualbrottsmål handläggs av domare och nämndemän med särskild utbildning. I synnerhet då andra juridiska aktörer som åklagare, målsägandebiträde och poliser specialiserar sig på sexualbrott eftersom man insett att det krävs särskild kompetens.⁷⁴

Även Helena Sutorius⁷⁵ anför att mål om sexuella övergrepp mot barn är särskilt svårbedömda. Bland annat på grund av att övergreppstypen i sig är förknippad med komplicerade och starka känslor som påverkar såväl de personer som ska förhöras, som de

⁷¹ Se NJA 1992 s. 446; jfr Schelin (2007) s. 76–78.

⁷² Se Fitger m.fl., kommentar till 35 kap. 1 § RB, publicerad i Zeteo 2017-06-20; Schelin (2007) s. 78; Sutorius (2014) s. 289–294.

⁷³ Se Schelin (2007) s. 74 och 86 f.

⁷⁴ Se Diesen och Diesen (2013) s. 43 f.

⁷⁵ Helena Sutorius (1957–2001) forskade om sexualbrott vid Juridiska fakulteten vid Stockholms universitet. *Bevisprövning vid sexualbrott* var avsett att bli hennes doktorsavhandling, men var inte färdigställd vid hennes död. Anna Kaldal, universitetslektor vid Stockholms universitet, kom senare att slutföra arbetet. Christian Diesen har sedan uppdaterat och omarbetat upplagan.

som förhör och bedömer. Små barn saknar ett utvecklat språk och har begränsade erfarenheter att relatera upplevelser och händelser till. De saknar även den vuxnes rums- och tidsuppfattning. Baserat på det, måste slutsatsen dras att det i många fall krävs särskild kunskap för att bedöma bevismaterialet. Att vara allmänt juridiskt kunnig, ha sunt förnuft och en hög grad allmänbildning räcker inte, menar Sutorius. Bevisen ska relateras till vetenskap och relevant kunskap som är baserad på beprövad erfarenhet.⁷⁶

Ovan har allmänna utgångspunkter vid bevisvärdering presenterats. I följande avsnitt redogörs för bevisvärdering av barns utsagor i mål om sexualbrott, och mer specifikt vilka kriterier Högsta domstolen anser kan användas som utgångspunkt vid värderingen. Presentationen är stundtals allmänt hållen, och således inte stringent inriktad på *barns* utsagor. Det kan möjligen förefalla märkligt för läsaren – med tanke på uppsatsens ämne – men det är också det faktum som är en del av problematiken: samma kriterier tillämpas på såväl vuxna som barn.

2.2 Bevisvärdering av barns utsagor i mål om sexualbrott

Att värdera en *mundlig* utsaga skiljer sig teoretiskt inte från värdering av annan bevisning. I praktiken kan det emellertid uppkomma särskilda svårigheter om bevisningen i målet *endast* består av muntliga utsagor.⁷⁷ Hur avgörande målsägandetsagan blir vid bevisvärderingen är bland annat beroende av förekomsten av stödbevisning. Om det finns stödbevisning i form av samverkande bevis så som filmsekvenser, vittnen eller dylikt, behöver målsägandetsagan inte få en avgörande roll vid bedömningen i skuldfrågan. Om stödbevisningen i stället består av hjälpfakta till utsagan så som reaktioner efter övergreppet, kommer bevisvärderingen i hög grad präglas av *tillförlitligheten* i målsägandens berättelse.⁷⁸

Det finns anledning att göra en distinktion mellan begreppen *trovärdighet* och *tillförlitlighet*. *Trovärdighet* är kopplat till den hördes person och avser det subjektiva intryck av sanning som berättandet och berättelsen ger åhöraren. Trovärdighetsbedömningen

⁷⁶ Se Sutorius, *JT* 1999/00 s. 117 f.

⁷⁷ Se Schelin (2007) s. 88.

⁷⁸ Se Diesen (2015) s. 269 f; Nordh (2013) s. 107.

görs huvudsakligen under huvudförhandlingen och sker genom samma typ av tillitsbedömning som vi gör i vardagen då vi lyssnar på andras upplevelser av en händelse. Upplevs berättelsen som sann, överdriven, påhittad eller tillrättalagd? Hur berättelsen uppfattas beror på våra kunskaper, värderingar och erfarenheter i allmänhet, men också vad vi vet eller tror om den berättande. *Tillförlitligheten* är kopplad till *innehållet* i berättelsen och vilket bevisvärde som kan tillmätas utsagan. Tillförlitlighetsbedömningen sker huvudsakligen under rättens överläggning och går ut på att bedöma hållfastheten i utsagan när den förenas med andra utsagor och fakta i målet. Det föranleder att en person som är högst trovärdig kan lämna otillförlitliga uppgifter. På samma sätt kan den som framstår som mindre trovärdig lämna uppgifter som är högst tillförlitliga. För en korrekt värdering av utsagor är det av vikt att domaren inte stannar vid en intuitiv trovärdighetsbedömning, utan även gör en prövning av hållfastheten. Det är främst vid denna övergång behovet av *tillförlitlighetskriterier* aktualiseras.⁷⁹

För att rätten ska kunna bedöma värdet av muntliga utsagor – i fall där ord står mot ord – utförs en så kallad utsageanalys.⁸⁰ Högsta domstolens metod för utsageanalys introducerades under 1980-talet och har sina rötter i vittnespsykologin från 1960-talet, där Arne Trankell⁸¹ var den främste företrädaren. Den vittnespsykologiska utsageanalysen grundar sig i hypotesen att det går att skilja en sanningsenlig berättelse, rent innehållsmässigt, från en lögnaktig. Genom att analysera berättelsens struktur noga går det att med hjälp av olika *kriterier* avgöra om utsagan, eller delar av den, tillhör den ena eller den andra kategorin.⁸² De kriterier Högsta domstolen tillämpar är inte helt desamma som i Trankells uppställning, utan bygger även på rättsliga erfarenheter.⁸³ Vilka kriterier som ska användas varierar och bestäms utifrån omständigheterna i varje enskilt fall.⁸⁴

⁷⁹ Se Diesen (2015) s. 273; Nordh (2013) s. 108; Schelin (2007) s. 240; jfr Sutorius (2014) s. 329; justitierådet Göran Lambertz's särskilda uttalande i NJA 2010 s. 671.

⁸⁰ Se Diesen (2015) s. 270. Inom psykologin kallas metoden för CBCA (Criteria-based content analysis) eller SVA (Statement Validity Analysis), se mer i avsnitt 2.8.

⁸¹ Arne Trankell (1919–1984) var psykolog och professor i pedagogik och pedagogisk psykologi vid Stockholms universitet. Se Nationalencyklopedin, Arne Trankell.

⁸² Se Schelin (2007) s. 164; Diesen (2015) s. 270. Schelin har i sin doktorsavhandling jämfört de moderna beteendevetenskapliga metoderna för utsageanalys med Högsta domstolens metod för bevisvärdering av utsagor. Eftersom avhandlingen utgavs innan nu aktuell praxis, och eftersom forskningen sannolikt gått framåt, presenteras inte Schelins slutsatser i det specifika avseendet, se Schelin (2007) s. 176–212.

⁸³ Se Sutorius (2014) s. 328 ff; Diesen (2015) s. 270.

⁸⁴ Se Diesen (2015) s. 270.

2.3 Högsta domstolens kriterier för tillförlitlig utsaga

Sedan 1980-talet har Högsta domstolen avgjort flertalet fall beträffande bevisvärdering av utsagor i mål om sexualbrott.⁸⁵ Det senaste prejudikatet, NJA 2017 s. 316 II, kom i april 2017. Innan det presenteras finns anledning att redogöra för NJA 2010 s. 671 i vilket Högsta domstolen anger de kriterier som kan användas som utgångspunkt vid bevisvärdering av utsagor. Notera emellertid att alla kriterier som anförs i NJA 2010 s. 671 inte är nya, utan har arbetats fram i praxis sedan 1980-talet.⁸⁶

2.3.1 NJA 2010 s. 671

I fallet NJA 2010 s. 671 stod en pappa åtalad för upprepade våldtäkter mot barn, grovt sexuellt utnyttjande av barn samt grov fridskränkning – mot sin son. Pappan medgav att han tilldelat sonen en örfil vid tre tillfällen, men förnekade i övrigt gärningarna. I förhör hade pojken först inte velat berätta om de sexuella övergreppen eftersom han skämdes och inte trodde att någon skulle tro honom. Under förhandlingen hördes två vittnen för vilka målsäganden berättat om övergreppen, och de var övertygade om att övergreppen ägt rum. Högsta domstolen ogillade åtalet, och anförde att målsägandens berättelse om de *sexuella* övergreppen framstod som påtagligt detaljfattig jämfört med hur han berättat om andra förhållanden. Hans berättelse framstod allmänt som kortfattad och vag.⁸⁷

Högsta domstolen gör sedan ett uttalande av mer generell karaktär, vilket fått stort genomslag i underrättsinstanser. Nordh menar att det inte är ovanligt att tingsrätter inleder bevisvärderingen vid sexualbrott med ett direkt återgivande av punkt 8 i Högsta domstolens domskäl.⁸⁸ Det lyder enligt följande:

Vid bedömningen av utsagan finns det ofta anledning att lägga vikt främst vid sådana faktorer som avser innehållet i berättelsen som sådan, exempelvis i vad mån den är klar, lång, levande, logisk, rik på detaljer, påvisat sanningsenlig i viktiga enskildheter samt fri från felaktigheter, motsägelser, överdrifter, svårförklarliga moment, konstansbrister, dåligt sammanhang eller tvekan i avgörande delar. Däremot ställer det sig många gånger svårt att bedöma utsagan med ledning av det allmänna intryck som målsäganden ger eller av icke-verbala faktorer i övrigt.⁸⁹

⁸⁵ Se Nordh (2013) s. 112; NJA 1980 s. 725; NJA 1988 s. 40; NJA 1992 s. 446; NJA 1993 s. 616; NJA 1996 s. 176; NJA 2005 s. 712; NJA 2009 s. 447 I och II; NJA 2010 s. 671; NJA 2017 s. 316.

⁸⁶ För sammanställning av tidigare praxis och kriterier, se Gregow (1996); Schelin (2007); Mellqvist (2013); Sutorius (2014).

⁸⁷ Se NJA 2010 s. 671 punkt 10.

⁸⁸ Se Nordh (2013) s. 112. Nordh menar även att det är vanligt att punkt 7 återges.

⁸⁹ Se NJA 2010 s. 671 punkt 8.

Innebörden av nämnda kriterier specificeras emellertid inte. Det finns således anledning att undersöka vilken innebörd de anses ha i den juridiska litteraturen.

Enligt Nordh måste kriterierna behandlas med omdöme och förnuft. De är inte jämförbara med rekvisit i en rättsregel, och det är således inte tal om att ställa upp scheman och bocka av antalet uppfyllda kriterier.⁹⁰ Diesen anför att det finns svårigheter med att definiera hur många kriterier som ska användas i enskilda fall, samt hur varje kriterium i sig ska definieras. Diesen menar vidare att det finns en diskrepans i frågan om huruvida vissa element ska sammanställas till ett kriterium, eller om de ska ses som två eller flera åtskilda kriterier. Det vill säga om ett kriterium ska definieras som två: ”lång” respektive ”detaljrik” eller som ett: ”lång och detaljrik”.⁹¹ Även Nordh framhåller att många kriterier kan vara överlappande och måste ses i ett sammanhang, men menar ändå att det finns skäl att diskutera varje kriterium för sig.⁹²

2.3.1.1 Klar, lång, levande och logisk

Nordh menar att motsatsen till en *klar* berättelse kan antas vara vaga och otydliga uppgifter. Eftersom minnesbilder bleknar med tiden är det emellertid naturligt att äldre händelser återges med större vaghet och osäkerhet än händelser som nyligen inträffat. Enligt Nordh går det således inte att ställa samma krav på klarhet i en berättelse som inträffat långt bak i tiden som på uppgifter som inträffat nyligen. Vidare kan även en oriktig berättelse vara klar, särskilt om förhörspersonen tror att uppgifterna är sanna.⁹³ Både Nordh och Mellqvist framhåller att forskning visar att en sanningsenlig utsaga tenderar att vara mer *klar* än en påhittad.⁹⁴ Mellqvist ställer sig emellertid frågande till vad som avses med att en berättelse är just *klar*, och i vilket skede en oklar berättelse övergår till att bli klar. Vad som är en klar berättelse är i allra högsta grad subjektivt betingat, vilket föranleder att kriteriet är svårt att tillämpa om bedömningen ska ske objektivt.⁹⁵

Att en utsaga är *lång* är också ett kriterium för tillförlitlighet. Både Nordh och Mellqvist framhåller att det finns visst stöd i forskning kring att en sanningsenlig berättelse är

⁹⁰ Se Nordh (2013) s. 113.

⁹¹ Se Diesen (2015) s. 271 f.

⁹² Se Nordh (2013) s. 115.

⁹³ Se Nordh (2013) s. 115; jfr även Schelin (2007) s. 164 f.

⁹⁴ Se Nordh (2013) s. 115; Mellqvist (2013) s. 771.

⁹⁵ Se Mellqvist (2013) s. 771.

längre än en påhittad. Kriteriet är dock relativt eftersom det hänger samman med händelseförloppet. Vad som utgör en lång berättelse beror på sammanhanget, vad och hur länge personen iakttagit något, och därmed på vad personen rimligen kan förväntas berätta. Människor besitter olika förmågor att berätta om saker: en person kan berätta långt och utförligt om en okomplicerad händelse, medan en annan kan berätta kortfattat kring komplexa sakförhållanden.⁹⁶ Nordh menar därför att det är nödvändigt med kunskap om hur personen brukar berätta om händelser för att kunna mäta betydelsen av kriteriet (vilket enligt Nordh även gäller alla Högsta domstolens kriterier).⁹⁷ Mellqvist menar att eftersom det inte objektivt går att mäta hur lång en lång utsaga är saknar kriteriet i praktiken relevans för tillförlitligheten i en utsaga med tanke på objektivitetskravet.⁹⁸ Även Gregow framhåller att det finns en risk för subjektiva bedömningar med stora möjligheter till misstag. Gregow framhåller vidare att det inte kan förväntas att barn ska avge en lång (och sammanhängande) berättelse, varför det inte bör vara en förutsättning för att målsäganden ska anses trovärdig.⁹⁹

Att en berättelse är *levande* tar inte sikte på att förhörspersonen gestikulerar eller använder ett målande bildspråk, även om det i sig kan göra att berättelsen uppfattas mer levande. Enligt Nordh avses i stället att berättelsen kan förmedla minnen av emotionella reaktioner, sensoriska upplevelser och/eller hörselintryck. Om berättelsen exempelvis förmedlar dofter av omgivningen eller minnen av emotionellt slag så upplevs utsagan mer levande än om personen endast återger ett strikt synintryck. Enligt Nordh finns visst empiriskt stöd för att en sann berättelse är mer levande än en fabricerad. En fabricerad berättelse tenderar att fokusera på de mest självklara minnesbilderna i stället för hur händelsen upplevdes känslomässigt.¹⁰⁰

Att berättelsen är *logisk* torde enligt Nordh avse att den framstår som sannolik och följdriktig, och att det beskrivna händelseförloppet framstår som en naturlig utveckling av orsak och verkan. Nordh menar vidare att det finns stöd i psykologisk forskning för att en sanningsenlig berättelse är mer logisk och realistisk än en fabricerad.¹⁰¹

⁹⁶ Se Nordh (2013) s. 116; Mellqvist (2013) s. 669–770.

⁹⁷ Se Nordh (2013) s. 116.

⁹⁸ Se Mellqvist (2013) s. 669–770.

⁹⁹ Se Gregow (1996) s. 520.

¹⁰⁰ Se Nordh (2013) s. 116.

¹⁰¹ Se Nordh (2013) s. 117.

2.3.1.2 Rik på detaljer

Ett kriterium som ofta används av domstolar som underlag för tillförlitlighet är *detaljriki*edom. Nordh framhåller att det finns stöd i psykologisk forskning kring att personer som talar sanning är mer detaljrika i sina utsagor än lögnare. Det hör emellertid samman med att en sann berättelse tenderar att vara längre, vilket därmed också gör den mer detaljerad. Det är därför av större vikt att notera vilken typ av detaljer som framkommer; en person som talar sanning tenderar att lämna fler ovanliga och överflödiga detaljer som rör sinnesintryck, tid och rum. Sinnesintryck kan bestå av hörsel, känsel, lukt, smak, syn och emotionella reaktioner. Tidsdetaljer kan vara hur olika händelseförlopp förhåller sig till varandra och rumsdetaljer kan vara beskrivningar av hur personer förhållit sig till varandra. En person som blivit utsatt för något förväntas kunna återge fler detaljer om förhållandet runt själva händelsen, medan en fabricerad historia tenderar att vara mer centraliserad kring händelsen. Det går dock inte alltid att förvänta sig att en person som varit med om en traumatisk händelse kan berätta detaljerat, eftersom uppmärksamhetsfokus tenderar att blir snävare vid emotionellt starka händelser.¹⁰²

Diesen framhåller att detaljer i en berättelse ofta är övertygande i sig, vilket gör att det kan tolkas som att ett autentiskt minne återges. Om detaljer inte kan kontrolleras har de emellertid närmast en suggestiv funktion där de kan ha hämtats från vilken situation som helst – även fantasin. Vidare menar Diesen att kravet på detaljrikiedom inte kan riktas onyanserat och generellt mot en utsaga. Personer har olika verbala förmågor att berätta i detalj – samtidigt som domare uppfattar detaljrikiedom olika. Rör det sig dessutom om upprepade övergrepp finns anledning att förvänta sig att berättelsen är mindre detaljrik än annars. Varje övergreppssituation kan ha ”avindividualiserats” och detaljer trängts undan.¹⁰³

Mellqvist framhåller att det finns visst stöd i forskning för att en person som talar sanning är mer detaljrik i sina utsagor än en lögnare. Han menar dock att om det finns en sådan skillnad är den så subtil att den blir ointressant i ett bevisvärderingsperspektiv – en detaljrik utsaga säger endast mycket lite om tillförlitligheten. Mellqvist menar att

¹⁰² Se Nordh (2013) s. 118; jfr även Schelin (2007) s. 165 f.

¹⁰³ Se Diesen (2015) s. 275 f.

kriteriet inte kan användas i en straffprocessuell kontext där det finns krav på objektivt grundade bedömningar.¹⁰⁴

Sutorius anför att kravet på detaljrikedom inte kan riktas generellt och onyanserat mot mindre barns utsagor eftersom barnets referenser och språk utgör begränsningar i berättandet. Det krävs i många fall ledande frågor för att få barnet att berätta detaljer om sexuella övergrepp, vilket kan innebära en osäkerhet vid bevisvärderingen. Att utsagan har brist på detaljer behöver inte innebära att ett övergrepp inte skett. Även en detaljfattig utsaga måste kunna ligga till grund för en dom beroende på övrig bevisning. Kriteriet måste således bedömas dels utefter barnets förutsättningar, men även i förhållande till omständigheterna i övrigt så som den misstänktes relation till barnet, frekvens och hur grovt övergreppet varit.¹⁰⁵

2.3.1.3 Sanningsenlig, fri från felaktigheter, motsägelser, överdrifter och svårförklarliga moment

Att en utsaga bekräftas av annan bevisning ger, naturligtvis, stöd åt att utsagan är *sanningsenlig*. Nordh menar att det saknas anledning att tillmäta utsagan högre bevisvärde för att den stöds av annan bevisning. Det kan i stället medföra att bevisvärdet av utsagan överskattas och leda till en ”smittoeffekt” hos domaren, i vilken han eller hon även bedömer andra delar av utsagan som sanningsenlig.¹⁰⁶ Något även Mellqvist framhåller.¹⁰⁷

Att en utsaga är *fri från felaktigheter* innebär att berättelsen inte visats innehålla enskilda saker som varit oriktiga.¹⁰⁸ I motsats till fri från felaktigheter, innebär *saknar motsägelser* att berättelsen är fri från inre motsägelser, så som att olika omständigheter i ett händelseförlopp motsäger varandra.¹⁰⁹

Nordh menar att en utsaga som är *fri från överdrifter* kan beskrivas som balanserad och återhållsam. Människor upplever emellertid situationer olika, och samma händelse kan ge upphov till olika emotionella reaktioner – någon kan bli skrämmd, en annan kan frukta

¹⁰⁴ Se Mellqvist (2013) s. 771.

¹⁰⁵ Se Sutorius (2014) s. 330 f.

¹⁰⁶ Se Nordh (2013) s. 119.

¹⁰⁷ Se Mellqvist (2013) s. 770.

¹⁰⁸ Se Nordh (2013) s. 119; Diesen (2015) s. 277; Mellqvist (2013) s. 770.

¹⁰⁹ Se Nordh (2013) s. 120.

för sitt liv. Vidare uttrycker sig en del neutralt medan andra använder värdeladdade och målande ord – båda typer av berättelser kan således beskriva samma händelseförlopp med samma riktighet och precision.¹¹⁰

Nordh menar att en viktig faktor som ofta påverkar bevisvärderingen är huruvida berättelsen innehåller *svårförklarliga moment*. Kriteriet kan användas tillsammans med bedömningen av om en berättelse är fri från motsägelser och är logisk. Innehåller utsagan svårförklarliga moment föranleder det ofta att rätten bedömer uppgifterna som mindre sannolika. Det är emellertid sällan rätten motiverar i vilket avseende uppgifterna framstår som svårförklarliga och mindre sannolika. Det finns anledning till stor försiktighet vid tillämpningen eftersom händelser kan utspela sig i sociala och kulturella miljöer som domaren saknar kännedom om. Det föranleder att bedömningen måste ske med utgångspunkt i faktorer knutna till den verklighet som ska bevisprövas, exempelvis sociala, kulturella och åldersmässiga faktorer. Slutligen menar Nordh att någon vetenskaplig prövning av om kriteriet kan användas för att avgöra sanningshalten i en berättelse inte skett.¹¹¹

2.3.1.4 Fri från dåligt sammanhang, konstansbrister och tvekan i avgörande delar

Att en utsaga är *sammanhängande* kan enligt Schelin antas innebära att utsagan håller ihop på ett naturligt sätt, är logisk och homogen, samt att olika omständigheter förklarar samma förlopp.¹¹² Även Mellqvist menar att en sammanhängande utsaga hänger ihop på ett naturligt sätt. Mellqvist menar vidare att det ibland också kan avse att utsagan är kronologiskt framställd. Vad som egentligen avses med att en utsaga är sammanhängande är emellertid svårt att definiera, vilket föranleder att Mellqvist ifrågasätter om kriteriet i sig är för diffust för att vara användbart.¹¹³ Nordh ifrågasätter om kriteriet har den betydelse det tillmäts i praxis eftersom det bör vara hänförligt till strukturen i berättelsen på ett generellt plan. En person som repeterar en inlärd berättelse beskriver ofta händelseförloppet på det sätt som är mest lämpat eller naturligt beroende på kontext – varför den då vanligen återges kronologiskt sammanhängande. Likaså försöker en person som utgår från minnet av en händelse strukturera berättelsen på sådant sätt att

¹¹⁰ Se Nordh (2013) s. 120.

¹¹¹ Se Nordh (2013) s. 121.

¹¹² Se Schelin (2007) s. 164; se även NJA 1980 s. 725.

¹¹³ Se Mellqvist (2013) s. 770 f.

mottagaren kan få bäst förståelse. Att återge ett visst förlopp i en händelsekedja kan framkalla minnesbilder av sådant som inträffat både före och efter händelsen rent tidsmässigt, vilket sällan förekommer då en uppdikterad berättelse återges. Nordh menar således att en sanningsenlig utsaga kan framstå som mer fragmentarisk och lämnas mer kronologiskt ostrukturerad än en påhittad.¹¹⁴ Gregow framhåller att det inte kan förväntas att barn ska avge en sammanhängande berättelse.¹¹⁵

Att en utsaga är *fri från konstansbrister* avser att berättelsen inte ändras under utredningens gång. Diesen framhåller att det inte är förenligt med forskning kring minnets funktion eftersom minnet förändras över tid – särskilt vid traumatiska händelser där den berörde kanske inte har förmågan att berätta allt på en gång.¹¹⁶ Även Gregow anför att det inte är särskilt anmärkningsvärt att uppgifter om påstådda övergrepps omfattning och placering i tid inte är konstant – i vart fall inte om det finns en godtagbar förklaring.¹¹⁷ Sutorius ifrågasätter om kriteriet över huvud taget kan tillämpas på mindre barn eftersom bristande konstans torde vara något som tvärtom *kännetecknar* ett litet barns berättande.¹¹⁸

Att berättelsen är lämnad *utan tvekan i avgörande delar* bör enligt Nordh tillämpas försiktigt. Hur säkert en människa uttrycker sig om en händelse, det vill säga om personen uttrycker sig snabbt och bestämt, eller eftertänksamt och osäkert, torde bero mer på personens sätt att uttrycka sig än på tillförlitligheten i minnesbilden.¹¹⁹

2.3.1.5 Allmänna intryck och icke-verbala faktorer

Högsta domstolen anför att det är svårt att bedöma en utsaga med ledning av det *allmänna intryck* som målsäganden ger, eller av *icke-verbala faktorer* i övrigt. Här avses de iakttagelser domaren gör av målsäganden som inte kunnat göras om utsagan varit skriftlig. Det kan vara känslöyttringar, kroppsspråk, tonfall et cetera. Nordh framhåller att det krävs stor personkännedom för att kunna avgöra om rodnande kinder eller darr på rösten innebär att personen talar osanning, eller om det beror på att förhörssituationen känns obekvä. Det saknas stöd i forskning för att tillmäta icke-verbala faktorer

¹¹⁴ Se Nordh (2013) s. 123 f.

¹¹⁵ Se Gregow (1996) s. 520.

¹¹⁶ Se Diesen (2015) s. 276 f.

¹¹⁷ Se Gregow (1996) s. 518; jfr även Schelin (2007) s. 166 f.

¹¹⁸ Se Sutorius (2014) s. 329.

¹¹⁹ Se Nordh (2013) s. 124.

vikt vid värdering av utsagor; en del personer har lätt för att exempelvis gråta, medan andra sällan gråter.¹²⁰ Även Diesen framhåller att emotionell påverkan är en förrädisk faktor; en person som berättar med känsla och lidande har mycket större förutsättningar att bli trodd än en person som berättar känslolöst och torrt. Hur en person berättar är emellertid en personlighetsfråga vilket gör att en person som visar lite känslor inte ska ha det emot sig vid bevisvärderingen.¹²¹ Det finns ingen mall för hur lögnare uppträder, och Högsta domstolens uttalande om att icke-verbala faktorer inte ska tillmätas någon betydelse bör enligt Nordh ses som en tydlig uppmaning till underrätterna att fokusera på *innehållet* i berättelsen.¹²²

2.3.2 Reaktionen i juridisk litteratur

NJA 2010 s. 671 och dess kriterier har kritiserats inom juristkåren. Madeleine Leijonhufvud ifrågasätter hur juridiken förhåller sig till verkligheten om man förväntar sig att barn ska berätta *detaljerat* om sexuella övergrepp av en förälder. Leijonhufvud menar vidare att prejudikatet uppställer ett beviskrav som bara kan uppfyllas i undantagsfall. I praktiken leder det till en avkriminalisering av sexuella övergrepp mot barn eftersom möjligheten att få den skyldige åtalad och dömd, i de flesta fall, kommer vara utesluten.¹²³

Diesen och Sutorius anför att genom NJA 2010 s. 671 förespråkar Högsta domstolen en modell för utsageanalys där domstolar ska fokusera på brister i utsagan. Domstolen ska således leta efter bristande detaljer, luckor, fel, motsägelser och lögnar och utifrån det bedöma om utsagan anses tillförlitlig eller ej.¹²⁴ Diesen menar att det medför en risk för att prövningen enligt kriterierna blir allt för kritisk, och att det ställs allt för höga krav på hållfasthet. Vidare finns anledning att kritiskt granska kriterierna vid tillämpningen på barn. Då kriterierna tillämpas på barn måste man beakta att barn har svårt att berätta detaljerat om sexuella övergrepp. Det kan bero på bristande referenser, erfarenhet och språk, och inte sällan förekommer överdrifter eller fel som kan förklaras av psykologiska mekanismer. Det tas ingen hänsyn till barns svårigheter att komma fram

¹²⁰ Se Nordh (2013) s. 125 f.

¹²¹ Se Diesen (2015) s. 275.

¹²² Se Nordh (2013) s. 125 f.

¹²³ Se Leijonhufvud (2011). Madeleine Leijonhufvud är professor emerita i straffrätt vid Stockholms universitet.

¹²⁴ Se Diesen (2015) s. 271; Sutorius (2014) s. 187.

med sin berättelse och kriterieprövningen av barns utsagor innebär att innehållet i utsagan bedöms efter vuxna ramar. Den som bedömer barns utsagor behöver ha kunskap om hur utsatta barn reagerar, och att förövaren kan ha indoktrinerat barnet till att förneka övergrepp. Vidare framhåller Diesen att domare har olika uppfattning om vad som avses med exempelvis detaljriktighet. Det medför att det finns en risk för att domare under en kortare överläggning endast använder kriterierna som en ”checklista” utan att beakta psykologisk fackkunskap. Det finns bristande vetenskaplighet i prövningen av kriterierna vilket medför att domstolar i hög grad är hänvisade till subjektiva bedömningar – å andra sidan torde det vara bättre med en strukturerad metod än att domare går efter känsla och intuition. Domare måste vara medvetna om risken för schabloniserade bedömningar – det vill säga att de bygger på föreställningar om hur en tillförlitlig utsaga ter sig och hur en sanningsenlig person uppträder. Vid svårbedömda fall – så som med barn – finns en risk att otillräckliga kunskaper kring psykologi leder till ytliga bedömningar där kriterieprövningen används som alibi i domskälen. Efter att domaren (på subjektiva grunder) bedömt utsagan trovärdig eller icke-trovärdig, används kriterier och honnörssord, utan någon närmare analys, för att legitimera slutsatsen.¹²⁵

Mellqvist framhåller att gemene man torde ha en egen uppfattning kring värdet av varje kriterium när tillförlitligheten ska bedömas. Det har vi tillskansat oss genom personliga livserfarenheter och umgänge med människor – och det gäller således även domare. Någon särskild utbildning eller träning som skulle medföra att domare skulle vara bättre lämpade än gemene man att värdera utefter kriterierna ingår inte i domaryrket. Mellqvist framhåller vikten av det eftersom det ibland finns en föreställning kring att jurister/domare skulle besitta en särskild förmåga, metod eller erfarenhet att luta sig emot. Någon särskild metod för hur bedömningarna ska göras finns inte. Mellqvist är även kritisk till att Högsta domstolen inte för något resonemang kring varför just de utvalda kriterierna är relevanta, och menar att det saknas objektivt stöd för användningen av dem.¹²⁶

Sutorius anför att alla former av modeller för värdering av barns utsagor endast kan utgöra trubbiga hjälpmedel. Domstolar behöver kunskap kring hur barn fungerar, både i allmänhet och som offer för sexuella övergrepp. Denna typ av kunskap ger en mer

¹²⁵ Se Diesen (2015) s. 272–274.

¹²⁶ Se Mellqvist (2013) s. 767 f.

komplex och individuell bild än vad som kan omfattas i en katalog kriterier. Kriterierna i sig bör tillämpas med största försiktighet eftersom de bygger på den felaktiga förutsättningen att minnesförmåga och verbaliseringsförmåga är densamma. Analyser av barns utsagor uppvisar så många särdrag och svårigheter att det kan ifrågasättas om kriterierna endast utgör ett bristfälligt surrogat för kunskap om hur barn agerar i, och efter en övergreppssituation. Varje barn berättar unikt vilket förutsätter att domstolen måste ha en gedigen kunskap om det individuella barnets situation, och måste söka sig bort från att hänga upp domskälen på honnörsord.¹²⁷

I april 2017 kom Högsta domstolen med ett nytt prejudicerande rättsfall beträffande bevisvärdering i mål om sexualbrott: NJA 2017 s. 316 I och II, i vilket det senare rör våldtäkt mot barn.¹²⁸ Målet presenteras nedan.

2.3.3 NJA 2017 s. 316 II

I målet påstod åklagaren att den tilltalade, MH, med tvång haft samlag med en flicka som var 14 år och 8 månader. MH åtalades i första hand för våldtäkt mot barn, i andra hand våldtäkt och i sista hand sexuellt utnyttjande av barn. MH förnekade gärningen. Tingsrätten ogillade åtalet och fann att målsägandens berättelse uppfattades statisk och i någon mening inlärd i centrala delar av händelseförloppet. Det hade även funnits vissa kommunikationsbrister mellan målsäganden och förhørsledaren. Hennes berättelse var enligt tingsrättens bedömning inte så trovärdig och tillförlitlig att den kunde läggas till grund för bedömningen.¹²⁹

Med ändring av tingsrättens dom dömde hovrätten MH för våldtäkt mot barn. Hovrätten konstaterade att utredningen i målet visat att målsäganden hade vissa funktionsavvikelser vilket föranlett att hon hade begränsad förmåga till socialt samspel och verbal kommunikation. Hovrätten bedömde att det delvis förklarade varför målsägandens berättelse hade brist på spontanitet och detaljrikedom. Hovrätten betonade även att flickan endast var 14 år gammal, och beskrivits som blyg och inbunden. Mot den bakgrunden

¹²⁷ Se Sutorius (2014) s. 329–333.

¹²⁸ NJA 2017 s. 316 I rör våldtäkt. I NJA 2017 s. 316 I motsvarar punkt 5–11 i domskälen punkterna 8–14 i NJA 2017 s. 316 II – det är således allmänna utgångspunkter för bevisvärdering i sexualbrott.

¹²⁹ Se Solna tingsrätt, mål B 334-16, dom 2016-03-11.

saknades anledning att ifrågasätta hennes uppgifter, trots att hon svarat korthugget och en aning kantigt.¹³⁰

Med ändring av hovrättens dom fastställde Högsta domstolen tingsrättens domslut. I domskälen uttalas sedermera följande generella uttalanden avseende bedömning av innehåll i en utsaga:

Bevisning om själva händelsen består i ett våldtäktsmål ofta främst av parternas berättelser. Det är svårt att bedöma en utsaga med ledning av det allmänna intryck som förhörspersonen ger eller av icke verbala faktorer i övrigt. I första hand finns det därför anledning att lägga vikt vid faktorer som avser innehållet i berättelsen som sådan.¹³¹

Högsta domstolen har angett ett antal kriterier som kan vara behjälpliga vid bedömningen av utsagorna (se NJA 2010 s. 671 p. 8). Kriterierna har varit föremål för sakkunnig analys, som tagit sin utgångspunkt i tillgänglig forskning på området. Slutsatserna i analysen är bl.a. att det förhållandet att en utsaga är klar, lång och detaljrik ofta kan vara tecken på att den är sann, medan det saknas egentligt stöd för att anse att konstansbrister (i bemärkelsen att lägga till eller ta bort information) är ett kriterium på bristande tillförlitlighet. Det finns dock anledning att vara observant på att kriterierna kan vara svåra att använda vid bedömning av utsagor från personer som av olika skäl har en bristande förmåga att uttrycka sig muntligen. (Se Per [sic!] Anders Granhag m.fl. i SOU 2017:7 bilaga 7, s. 209 ff., jfr även t.ex. Lena Schelin, Bevisvärdering av utsagor i brottmål, 2006, s. 403 ff.).¹³²

Beträffande målsägandens berättelse i det aktuella målet gjorde Högsta domstolen följande bedömning: Målsäganden lämnade i det första förhöret en, i väsentliga delar av händelseförloppet, detaljfattig berättelse. Hon svarade korthugget på förhørsledarens frågor och de hade stundtals svårt att förstå varandra. Bristerna var påfallande även i förhållande till hennes ålder. Målsäganden har diagnostiserats med ADHD och kontaktstörningar, vilket enligt vittnesförhör med en psykolog som granskat videoförhören kunde förklara hennes bristande verbala förmåga. Vittnet hade emellertid uttalat sig i generella ordalag och hade inte träffat målsäganden. Målsägandens uppgifter beträffande att MH tvingat henne till samlag genom att lägga sig på henne och hålla kvar henne, framstod som svårtolkade och gav inget entydigt stöd åt gärningspåståendet. Hennes berättelse var inte tydlig på centrala punkter och hade endast i begränsad utsträckning kunnat följas upp med frågor. Övrig bevisning som åberopats gav inte tillräckligt med stöd för påståendet i gärningsbeskrivningen, varför åtalet ogillades.

¹³⁰ Se Svea hovrätt, mål B 3116-16, dom 2016-09-14.

¹³¹ Se NJA 2017 s. 316 II punkt 12.

¹³² Se NJA 2017 s. 316 II punkt 13.

Vad Högsta domstolen anför i NJA 2017 s. 316 II skiljer sig således i vissa avseenden från vad som uttalas i NJA 2010 s. 671.¹³³ Särskilt beträffande att det finns anledning att vara observant på att kriterierna kan vara svårtillämpliga på personer med bristande förmåga att uttrycka sig muntligen. Det finns anledning att titta närmare på hänvisningen till Granhag med flera – jag återkommer till det i nästkommande kapitel som rör rättspsykologisk forskning.¹³⁴

¹³³ Jfr avsnitt 2.3.1.

¹³⁴ Se avsnitt 3.3.

3 Del II – Rättspsykologi

I följande kapitel presenteras barns utsagor vid sexualbrott i en rättspsykologisk kontext – och således även uppsatsens teoretiska utgångspunkt.¹³⁵ Kapitlet inleds med en redogörelse kring vad rättspsykologisk forskning säger beträffande barns förmåga att berätta om sexuella övergrepp. Därefter presenteras forskning kring falska minnen och lögner, och i den avslutande delen behandlas den sakkunniganalys till vilken Högsta domstolen refererar i NJA 2017 s. 316 II.

3.1 Barns förmåga att berätta om sexuella övergrepp

Barn har inte samma kognitiva, sociala och emotionella förutsättningar som vuxna att berätta om sexuella övergrepp, vilket föranleder att de blir en extra sårbar grupp brottsoffer. Oaktat det tycks det finnas en förväntan hos rättsväsendet att barn ska lämna detaljerade berättelser kring övergrepp med specifik information som beskriver personer, tid och plats. För att kunna bedöma tillförlitligheten i barns utsagor – i enlighet med Högsta domstolens kriterier – har rättsväsendet behov av rättspsykologisk kunskap kring barns förutsättningar och begränsningar att återberätta traumatiska händelser. Vidare behövs kunskap kring minnesutveckling samt vilken inverkan stress och påverkan kan ha på minnet – för att få förståelse för vad som är rimligt att förvänta sig att barn kan berätta.¹³⁶

3.1.1 Minnes- och kognitiv utveckling

Det går inte att studera minnesförmågan isolerat från barnets kognitiva utveckling i stort. Språk, tankeprocesser och inlärning är kognitiva förmågor som utvecklas parallellt med minnesfunktionen i en process som löper i olika stadier från födseln fram till cirka 12 års ålder, då barn vanligtvis rent kognitivt minns som vuxna.¹³⁷

3.1.1.1 Från födseln till fyra års ålder

Från födseln till två års ålder upplever barn ingen skillnad mellan omvärlden och sig själv. De kan således inte skilja mellan skeenden som grundas i egna kroppsrörelser och

¹³⁵ Se avsnitt 1.3.

¹³⁶ Se Leander och Christianson (2008) s. 291 och 300; Leander (2007) s. 7 f; Christianson, Engelberg och Holmberg (1998) s. 113.

¹³⁷ Se Christianson, Engelberg och Holmberg (1998) s. 113 f; Leander och Christianson (2008) s. 291.

den yttre miljön. Kommunikation med omvärlden sker inledningsvis genom sensorisk perception (syn, hörsel, känsel, smak och lukt) och motorik.¹³⁸ Vid tolv månaders ålder består kommunikationsförmågan generellt av ettordssatser. Vid denna ålder kan barn på ett medvetet plan aktivera minnen och exempelvis komma ihåg var det lagt nallen när mamma eller pappa frågar: ”Var är nallen?”. Barnet behöver emellertid mycket hjälp med att minnas, så som att föräldern påminner om att nallen finns någonstans.¹³⁹

Det sker en i det närmaste explosionsartad språk- och minnesutveckling mellan två och fyra års ålder.¹⁴⁰ Ungefär i tvåårsåldern skapas minnen i form av inre bilder av upplevelser som barnet sedan kan förmedla i lek och berätta i ord. De lär sig även att läsa av hur andra reagerar på berättelserna.¹⁴¹ Språkutvecklingen medför att barnet utvecklar ett *självbegrepp* med en medvetenhet om att han eller hon är en egen individ, skild från sina föräldrar. Självbegreppet utgör en referenspunkt utifrån vilken barnet börjar organisera och lagra minnen. Genom att knyta erfarenheter till självbegreppet kan barnet kommunicera verbalt kring händelser han eller hon upplevt.¹⁴²

Generellt använder en tvååring två- eller flerordssatser. Barnet kan svara på enkla frågor om händelser som nyligen inträffat och som är speciella för honom eller henne.¹⁴³ Ungefär i treårsåldern kan barn ge relativt välstrukturerade berättelser om händelser de upplevt. Berättelserna är emellertid fragmentariska och mindre informationsrika än äldre barns, men tenderar att hålla en hög grad av korrekthet.¹⁴⁴

Barn i fyraårsåldern minns mer och mer, men minnet bevaras under kortare tid än hos vuxna. I denna ålder har barn även förmågan att återge känslor de upplevt. Det är sammankopplat med att de får en förståelse för att andra personer också har egna känslor och medvetande skilt från barnets, s.k. *theory of mind*.¹⁴⁵ Från fyraårsåldern anses barn

¹³⁸ Se Christianson, Engelberg och Holmberg (1998) s. 114; jfr Leander och Christianson (2008) s. 291.

¹³⁹ Se Leander och Christianson (2008) s. 292; Christianson, Engelberg och Holmberg (1998) s. 114.

¹⁴⁰ Se Christianson, Engelberg och Holmberg (1998) s. 114 f.

¹⁴¹ Se Risholm Mothander (2008) s. 81–83.

¹⁴² Se Leander och Christianson (2008) s. 292; Christianson, Engelberg och Holmberg (1998) s. 114 f; Risholm Mothander (2008) s. 81–83.

¹⁴³ Se Leander och Christianson (2008) s. 292; Risholm Mothander (2008) s. 81–83; Christianson, Engelberg och Holmberg (1998) s. 115.

¹⁴⁴ Se Leander och Christianson (2008) s. 292; Landström (2017) del I; Christianson, Engelberg och Holmberg (1998) s. 114 f.

¹⁴⁵ Se Leander och Christianson (2008) s. 292; Landström (2017) del I.

enligt rättspsykologisk forskning kunna vara kompetenta vittnen – om de förhörs korrekt.¹⁴⁶

En särskilt tydlig diskrepans mellan små och äldre barns kapacitet att organisera information i minnet är minnet för *tid* och *ordning*. Barn yngre än fyra år saknar förmågan att besvara frågor om hur många gånger en händelse inträffat, vid vilken tidpunkt eller hur länge den pågick. Först i fyraårsåldern får barn förståelse för dåtid, nutid och framtid. Barns uppfattning om tid är i dessa låga åldrar är kopplat till konkreta händelser, så som att det är läggdags när det är mörkt ute eller att de minns att de fick ett getingstick på sommaren.¹⁴⁷ Landström exemplifierar med att fråga en treåring: ”Hur många gånger hände det?” Barnet kan då svara: ”Hundra gånger”, vilket kan simulera att det hände många gånger. Lika så: ”När hände det?” Så kan barnet svara: ”I går”. Treåringen saknar referenspunkt till när eller hur ofta något inträffat, eftersom barnets minnesutveckling inte sträcker sig så långt tillbaka. Barnets uttryck för *när* något hände är i går eller i morgon, vilket kan vara detsamma som alldeles nyss eller för lång tid sedan. Sedan utvecklar det sig till att det händer i övermorgon och i övermorgonmorgon, innan barnet får ett kontinuerligt tänk och kan referera till att det exempelvis hände på våren eller sommaren.¹⁴⁸

3.1.1.2 Från femårsåldern och uppåt

Från fem till sju års ålder börjar barn minnas mer kontinuerligt och minnesförmågan liknar den vuxnes allt mer. I denna ålder kan de även börja återge information på ett mer utvecklat och kronologiskt sätt än tidigare. I femårsåldern kan barn minnas och prata om saker som hänt för lång tid sedan, och även prata om saker som kommer hända. De talar i princip som vuxna – men skillnaden är begränsade kunskaper och ordförråd. Det innebär att ett litet barn inte kan beskriva händelser och upplevelser lika detaljerat och precist som äldre barn eller vuxna, och att de lätt missförstås.¹⁴⁹

Förmågan att uppfatta, tänka och resonera är fortfarande relativt begränsad till det perspektiv av omvärlden barnet konkret kan uppfatta – trots språkutvecklingen. Barn under

¹⁴⁶ Se Leander och Christianson (2008) s. 292; Melinder och Korkman (2010) s. 117.

¹⁴⁷ Se Leander och Christianson (2008) s. 292; Landström (2017) del I.

¹⁴⁸ Se Landström (2017) del I; jfr Leander och Christianson (2008) s. 292; Warfinge (2002) s. 202.

¹⁴⁹ Se Leander och Christianson (2008) s. 292 f; Christianson, Engelberg och Holmberg (1998) s. 116.

sju år tenderar att förlita sig på *visuella* intryck, vilket föranleder att tänkandet kan karaktäriseras som statistiskt. Christianson med flera exemplifierar med en studie där man tagit lika många svarta och röda spelbrickor och lagt dem i vertikala rader bredvid varandra. Då man frågat barn vilka brickor det finns flest av svarar barnen att det är lika många spelbrickor. Om man emellertid – inför ögonen på barnen – ändrar och lägger de röda brickorna i en cirkel bredvid raden med svarta brickor, svarar barnen i stället att det är fler svarta brickor. Det visuella intrycket av en lång rad spelbrickor dominerar således framför det tidigare synintrycket. Det kan då invändas att barn svarar så eftersom han eller hon kanske inte kan räkna. Christianson med flera menar att även om barn i förskoleåldern kan räkna från ett till tio eller tjugo, är det en *statisk* kunskap de ännu inte helt förstår den praktiska innebörden av. Det föranleder att de har svårt att svara på frågor beträffande hur ofta något inträffat. De har begränsningar i tidsuppfattning och saknar den självklara förståelsen för hur tid är uppdelat i olika enheter som år, dagar, timmar och minuter. Det blir således svårt för barnet att uppskatta hur lång tid sedan något inträffade, hur länge det pågick samt om det var före eller efter en annan händelse.¹⁵⁰

Från cirka sju års ålder, eller vid skolstarten, börjar barnets perspektiv på omvärlden rymma mer än vad han eller hon har för ögonen. Barnet tillägnar sig en annan uppfattning och bedömning om tid eftersom tillvaron blir mer strukturerad i form av lektionstimmor och skolscheman.¹⁵¹ När barn kommer upp i 11–12-årsåldern har de ungefär samma kapacitet att minnas som vuxna. De har utvecklat ett abstrakt tänkande och kan återberätta och minnas lång tid tillbaka. De betar sig emellertid inte som vuxna i förhör utan är mer påverkbara av andra människors uppfattning än vuxna ända upp till 16–17-årsåldern.¹⁵² Landström framhåller även att tonåringar är väldigt sårbara, inte färdiga socialt och känsliga för ledande frågor.¹⁵³ Det är viktigt att inte enbart ta hänsyn till kognitiv utveckling när det gäller barns minne och berättande – även sociala och emotionella faktorer spelar stor roll vid berättandet.¹⁵⁴

¹⁵⁰ Se Christianson, Engelberg och Holmberg (1998) s. 116–118.

¹⁵¹ Se Christianson, Engelberg och Holmberg (1998) s. 118 f.

¹⁵² Se Leander och Christianson (2008) s. 292 f.

¹⁵³ Se Landström (2017) del I; Leander och Christianson (2008) s. 292 f.

¹⁵⁴ Se Leander och Christianson (2008) s. 293. För vidare läsning om barns minnes- och språkutveckling, se Granhag (2001); Christianson och Montgomery (2008); Fredin (2011); SOU 2017:7 bilaga 7.

3.1.2 Hur berättar barn om sexuella övergrepp?

Barns berättande om sexuella övergrepp är, utöver minnesutveckling och den kognitiva förmågan, beroende av en mängd olika faktorer. Faktorer som spelar in är ålder, utvecklingsnivå, traumatisering, känslor, motivation och förövarens tillvägagångssätt. Andra faktorer är miljön under barnförhöret och förhållningssättet samt förhållningssättet att förstå barnets berättande.¹⁵⁵ För att kunna undersöka hur barn berättar om sexuella övergrepp använder sig forskare inom psykologin bland annat av s.k. fallstudier. Med vetenskapliga fallstudier avses att forskarna har tillgång till dokumentation kring övergreppen (t.ex. foton och film). De kan således kontrollera vilken typ av information barnet berättar och utelämnar, samt hur korrekta och fullständiga de är i sina berättelser.¹⁵⁶

Forskning och flera vetenskapliga fallstudier har visat att barn har en tendens att utelämnar detaljer och information kring specifikt sexuella övergrepp i förhör. De uppvisar en stark ovilja att berätta om de sexuella handlingarna, och förminskar eller förnekar övergreppen. Utsagorna tenderar att vara *fragmentariska* och *detaljfattiga* när det gäller de sexuella handlingarna, men kan vara desto mer detaljerade gällande neutrala detaljer så som vad barnet gjorde innan övergreppet. När barn väl berättar om de sexuella detaljerna tenderar de att vara korrekta i sina berättelser, och de snarare förminskar eller förnekar de sexuella handlingarna än överdriver och kommer med falska anklagelser.¹⁵⁷

Carl Göran Svedin¹⁵⁸ och Christina Back¹⁵⁹ har undersökt vad 30 barn som identifierats i barnpornografiskt material mindes och berättade i förhållande till det faktiska skeendet i filmerna eller bilderna. I undersökningen jämfördes barnens berättelser med vad som fanns dokumenterat i beslagttaget material. Av barnen var 19 pojkar och 11 flickor, i åldern 6 månader till 14 år. Vilka handlingar barnen utsatts för varierade, men rörde sig om allt från att förövaren berört barnens könsorgan, fotograferat dem med diverse föremål i slid- och analöppning till fullbordade orala, genitala och anala samlag.¹⁶⁰

¹⁵⁵ Se Svedin (2008) s. 210; Leander (2007) s. 12–16.

¹⁵⁶ Se Leander och Christianson (2008) s. 300; Leander (2007) s. 10 f.

¹⁵⁷ Se Leander och Christianson (2008) s. 300; Leander (2007) s. 10 f och 33; Svedin och Back (2003) s. 53; Svedin (2008) s. 210; Landström (2017) Internationella brottsofferdagen.

¹⁵⁸ Carl Göran Svedin är professor emeritus i barn- och ungdomspsykiatri vid Linköpings universitet.

¹⁵⁹ Christina Back är legitimerad psykoterapeut.

¹⁶⁰ Se Svedin och Back (2003) s. 8–15.

21 barn med genomsnittsåldern 10 år och 8 månader blev *förhörda* om övergreppen. Förhören genomfördes på olika sätt där majoriteten av barnen förhördes utan att de fått se det beslagtagna materialet. Av dem var det sammanfattningsvis bara två som spontant började berätta om övergreppen, och fem som till sist gett en tämligen fullständig berättelse – utan att de fått se bilder eller att förhørsledaren sa sig veta vad som hänt. Fem av barnen förnekade att något hänt. *Alla* visade stora svårigheter med att berätta och deras berättelser var fragmentariska. Det barnen sist berättade om var de kränkande eller obehagliga handlingar som sannolikt var mest skam- och skuldbelagda. Ju fler förhör barnen genomgick desto mer berättade de. Svedin och Back beskriver förhören som en lök som skalas – där lager efter lager varsamt skalas bort. Barnen var först tvungna att ta in de minnen som kom, och kunde först efter det successivt sätta ord på händelserna.¹⁶¹

23 av barnen bedömdes genom sin ålder och mognad *kunna berätta för andra* om övergreppen. I genomsnitt hade de utsatts för övergrepp i 22 månader. Av dem, var det *ingen* som spontant avslöjat att han eller hon varit utsatt för sexuella övergrepp. Barnen hade varken berättat för föräldrar, syskon, vänner eller andra vuxna. Svedin och Back menar att det är ett mycket tungt argument för att barn mycket ogärna, eller inte alls, berättar om sexuella övergrepp. De menar vidare att undersökningen ger starkt stöd för att barn tiger och står ut, i motbild till att de skulle komma med falska anklagelser eller hitta på.¹⁶²

3.1.2.1 Svårigheter med berättandet

Anledningen till varför barn har svårt att berätta om sexuella övergrepp och ofta väljer att utelämna sexuella detaljer kan enligt Lina Leander¹⁶³ och Sven Å. Christianson diskuteras. Det kan dels vara att barnet *saknar medvetna minnen* om händelsen, och dels att de *medvetet* väljer att utelämna information. Är barnet under tre år då övergreppet sker är det troligt att det saknar medvetna minnen av händelsen, eller endast har mycket fragmentariska minnen om lång tid passerat. Leander och Christianson menar emellertid att det är mycket ovanligt att övergrepp som skett under skolåldern försvinner helt från minnet. En annan anledning till att barnet lämnar en detaljfattig och fragmentarisk

¹⁶¹ Se Svedin och Back (2003) s. 17 f; se även Christianson, Engelberg och Holmberg (1998) s. 142, Christianson med flera menar att det tar tid för barn att känslomässigt närma sig händelserna.

¹⁶² Se Svedin och Back (2003) s. 53.

¹⁶³ Lina Leander är fil.dr. vid psykologiska institutionen vid Stockholms universitet.

utsaga kan vara att gärningspersonen drogat eller påverkat barnet på annat sätt.¹⁶⁴ Svedin och Back menar att det är de traumatiska upplevelsorna och de starka känslorna av skam, skuld, rädsla för konsekvenser och att inte bli trodd som är den huvudsakliga anledningen till att barn inte berättar om sexuella övergrepp.¹⁶⁵

Svårigheter med att berätta om sexuella övergrepp kan, enligt Svedin, beskrivas som barnets inre beslutsdialog i vilken det ingår fyra moment. I första momentet ingår att barnet måste *uppfatta och förstå* att den vuxnes beteende var fel. Barnets förmåga att uppfatta och förstå den vuxnes beteende kan vara nedsatt om barnet är litet, eller har en funktionsnedsättning.¹⁶⁶ Det är också vanligt att förövaren ”normaliserat” beteendet. Det kan ske genom att förövaren sagt till barnet att: ”Så här gör vuxna och barn” och stödjer påståendet genom att visa barnpornografiska bilder för barnet. Förövaren kan även ha börjat beröra barnet kroppsligt och exempelvis säga att det är avslappnande med massage, för att sedan beröra allt mer med en sexuell innebörd. De sexuella anspelningarna börjar subtilt, och gränserna förflyttas successivt.¹⁶⁷

I andra momentet måste barnet *övertvinna svårigheter och känslomässiga hinder* för att kunna berätta. Det kan vara rädsla att inte bli trodd, skuld- och skamkänslor, eller rädsla för konsekvenser av att ha berättat. Särskilt tonåringar kan uppleva en rädsla över att förlora kontrollen och inflytandet över konsekvenserna. Det kan också röra sig om att barnet blivit hotat till tystnad eller utvecklat posttraumatiskt stressyndrom (PTSD).¹⁶⁸ Om barnet utvecklat PTSD kan han eller hon få panikattacker, gripas av oro, ångest, flashbacks och mardrömmar vid tankar på övergreppet. Det kan medföra att barnet undviker platser, lukter, personer et cetera, som påminner om övergreppen och att barnet absolut inte vill prata om det. Det sistnämnda kan förklara varför barn som varit med om de allra värsta övergreppen väljer att inte berätta något.¹⁶⁹

¹⁶⁴ Se Leander och Christianson (2008) s. 300.

¹⁶⁵ Se Svedin och Back (2003) s. 52 f.

¹⁶⁶ Svedin använder termen ”handikapp”.

¹⁶⁷ Se Svedin (2008) s. 208–210; jfr Leander och Christianson (2008) s. 300.

¹⁶⁸ För vidare läsning om posttraumatiskt stressyndrom, se Svedin (2008) s. 212.

¹⁶⁹ Se Svedin (2008) s. 211.

Det tredje och fjärde momentet innebär att barnet själv vill välja *när* och *för vem* han eller hon vill berätta. Oftast berättar barnet för en närstående förälder, släkting eller vän – och inte för en polis på en polisstation.¹⁷⁰

Det är viktigt att understryka att barn inte har kunskap eller förståelse kring innebörd och konsekvenser av sexuellt umgänge med vuxna. Det eftersom det inte är ovanligt att förövare invänder att det var barnet som ville eller tog initiativet.¹⁷¹ Är barnet i förskoleåldern kan det ha svårigheter att sätta ord på händelsen på grund av bristande förståelse för vad som hänt och bristande språkförmåga. Den bristande kunskapen hos yngre barn om att sexuella övergrepp är fel kan försvåra berättandet, men även i viss mån underlätta. Det kan underlätta på så sätt att små barn tenderar att inte uppleva det lika skamfyllt att prata om sexuella övergrepp som äldre barn, och de förstår inte de negativa följder som avslöjandet kan medföra. Barn i skolåldern har en större insikt i att omgivningen anser att det är oacceptabelt med sexuella övergrepp, vilket kan medföra att barnet känner rädsla och skam för vad andra ska tycka. Beträffande tonåringar har många bilden av att en våldtäkt begås av en främmande gärningsperson. Det är därför inte ovanligt att barnet känner skuld och ansvar över att ha följt med gärningspersonen, inte sagt nej, tagit av sig kläderna et cetera – vilket kan försvåra berättandet.¹⁷²

3.1.2.2 Dissociation och traumatiska händelser

I rättspsykologisk litteratur framhålls att om barn utsätts för upprepade grova övergrepp kan de omedvetet utveckla strategier för att avvärja tankarna på det som hänt.¹⁷³ Enda möjligheten att hantera de traumatiska händelserna och känslorna av skuld, skam och lojalitet kan vara att stänga av känslor, minnen och tankar av händelserna – s.k. *dissociation*. Dissociation innebär att man i situationen upphäver sambanden mellan omvärlden och sig själv. Under övergreppet kan barnet flytta den medvetna uppmärksamheten till något positivt eller neutralt, som inte har med händelsen att göra.¹⁷⁴

¹⁷⁰ Se Svedin (2008) s. 211.

¹⁷¹ Se Leander och Christianson (2008) s. 294; Svedin (2008) s. 204.

¹⁷² Se Leander och Christianson (2008) s. 300.

¹⁷³ Se Leander och Christianson (2008) s. 300; Svedin och Back (2003) s. 58 f; Christianson och Montgomery (2008) s. 105; Nilsson och Svedin (2002) s. 142.

¹⁷⁴ Se Leander och Christianson (2008) s. 300; Christianson och Montgomery (2008) s. 105; Sjöberg (2005) s. 327.

Svedin och Back exemplifierar dissociation med en femårig pojke som under lång tid utsatts för mycket förnedrande och grova sexuella övergrepp. Av de 74 övergrepp han utsatts för kunde han inte ge information om något tillfälle. I en videosekvens där förövaren genomförde ett, förmodat, mycket smärtsamt analt samlag sjöng pojken på en sång och läste serietidning under tiden övergreppet pågick. Att pojken inte kunde berätta om de sexuella övergreppen kan ha många orsaker, men enligt Svedin och Back är ett tungt skäl att händelserna inte var integrerade i honom.¹⁷⁵

Barn (och vuxna) som är med om outhärdliga situationer kan således koncentrera tankeverksamheten på något som inte har med händelsen att göra, för att mentalt ”fly” undan det obehagliga och kränkande. De kan exempelvis minnas tavlan på väggen eller gärningspersonens armbandsur, men inte detaljer från övergreppet i sig. Det innebär emellertid inte nödvändigtvis att händelserna inte finns lagrade i minnet, men centrala detaljer kan vara svåra att komma åt.¹⁷⁶

3.1.2.3 Schematiska minnen

Om barn utsätts för upprepade övergrepp med likartade händelseförlopp och karaktär – som att övergreppen inträffar på samma plats, av samma gärningsperson, vid samma tidpunkt och inkluderar samma handlingar – finns en ökad sannolikhet för generaliserade minnen. Det kan då skapas ett s.k. *schematiskt minne* för den typiska händelsen där det är svårt att separera detaljer från enskilda händelser.¹⁷⁷

Det schematiska minnet kan etableras redan i treårsåldern, och innefattar det generella händelseförloppet och de detaljer som vanligtvis finns med. Det föranleder att när barnet ska återberätta en händelse tenderar den att vara *odetaljerad* och *generell*. Det kan även förekomma att barnet vid ett återgivande av en schemabaserad händelse berättar detaljer som egentligen inte förekommit – men som är händelsetypiska. Det kan följaktligen bli problematiskt i rättsliga processer då barn ska berätta om upprepade sexuella övergrepp, eftersom barnet förlitar sig på det schematiska minnet och berättar hur övergreppen brukar gå till, utan specifika detaljer. Ännu mer problematiskt blir det om

¹⁷⁵ Se Svedin och Back (2003) s. 58 f; jfr hänvisning i Leander och Christianson (2008) s. 300.

¹⁷⁶ Se Christianson och Montgomery (2008) s. 105; jfr Christianson, Engelberg och Holmberg (1998) s. 120 f.

¹⁷⁷ Se Leander och Christianson (2008) s. 294; Christianson och Montgomery (2008) s. 105; Christianson och Ehrenkrona (2011) s. 70 f.

barnet ska återberätta något som hände för lång tid sedan, eftersom det då är svårare att minnas specifika tillfällen och att binda handlingar och detaljer till det specifika tillfället. Då utsagan har brist på detaljer kan det i sin tur kan leda till att den uppfattas som mindre tillförlitlig.¹⁷⁸

Landström illustrerar med att det vi är med om ofta blir det typiska snarare än det faktiska – och jämför med saker i vuxenlivet. Vi kan inte detaljerat återberätta exakt vad som händer varje gång vi tar oss till jobbet, lagar mat eller tvättar. Det är först när något som bryter mönstret inträffar som vi kan berätta om det. Landström menar att det är samma sak med upprepade övergrepp – barn kommer ihåg: såhär brukar det börja, såhär brukar det sluta och såhär lång tid brukar det ta.¹⁷⁹

3.1.3 Falska minnen och lögner

Barn är extra känsliga för att utveckla falska minnen, där kognitiva begränsningar som oförmågan att kategorisera sammanhang och organisera minnen i tid utgör en kritisk faktor. Inte sällan glöms eller blandas fakta eller källor till minnen ihop, och de testar kontinuerligt sina fantasier på omgivningen. Barn söker också uppmärksamhet vilket kan uttrycka sig genom att barnet lämnar falsk information för att bli bekräftad. De vill ofta vara till lags och kan modifiera sina berättelser utifrån vuxnas förväntningar och värderingar.¹⁸⁰ Vidare kan de påverkas av *interna* och *externa* faktorer vid inkodning, lagring och återhämtning av information, s.k. *suggestibilitet* (påverkbarhet).¹⁸¹

3.1.3.1 Suggestibilitet

Suggestibilitet innebär att barn kan ha svårt att skilja mellan fantasi (intern källa) och verklighet, eller att barnet integrerar information från exempelvis en annan person (yttre källa) till den egna minnesbilden. Vid polisförhör är det särskilt viktigt att beakta att barn tenderar att vara mer påverkbara för suggestion än vuxna, och små barn i tre–fyraårsåldern är mer påverkbara än äldre barn i sju–åttaårsåldern. Om det gått lång tid sedan händelsen ökar även risken för påverkbarhet. Det gäller i synnerhet om barnet upplever förhørsledaren som en auktoritet, vilket kan medföra att barnet kan känna sig tvunget att svara på ett sätt som förhørsledaren föreslår. Forskning har emellertid visat

¹⁷⁸ Se Leander och Christianson (2008) s. 294.

¹⁷⁹ Se Landström (2017) del I.

¹⁸⁰ Se Granhag och Christianson (2008) s. 346.

¹⁸¹ Se Leander och Christianson (2008) s. 294; jfr Cederström (2005) s. 197 ff.

att barn tenderar att vara mycket motståndskraftiga mot suggestiva frågor som föreslår att övergreppsrelaterade händelser ägt rum, när de inte har det.¹⁸²

Förmågan att hålla isär informationskällor utgår från två begrepp: *Reality Monitoring (RM)*, vilket avser förmågan att skilja mellan en faktisk upplevelse (intern källa) och något man föreställt sig (intern källa). *Source Monitoring* avser förmågan att skilja mellan externa källor, exempelvis om information kommit från något man sett på tv, eller från en vän. Barn i skolåldern tenderar att vara bra på att separera fantasier från faktiska upplevelser – särskilt beträffande personligt signifikanta händelser. Yngre barn i förskoleåldern har svårare för både Reality Monitoring och Source Monitoring än äldre barn och vuxna. Det är emellertid värt att notera att även vuxna uppvisar problem med påverkbarhet och Reality Monitoring.¹⁸³

3.1.3.2 Ljuger barn om sexuella övergrepp?

En lögn kan definieras som en utsaga som är avsiktligt falsk. Att ljuga har således inget med minnet att göra, utan är ett medvetet försök att få någon att tro att något är sant.¹⁸⁴

I fyraårsåldern börjar barn förstå vad det innebär att ljuga. Barn har förmågan att ljuga redan innan fyraårsåldern, men det rör sig då om väldigt enkla lögner som är lätta att upptäcka.¹⁸⁵ I fyraårsåldern kan barn medvetet försöka få andra att tro på vad de säger men lögnerna är fortfarande enkla att upptäcka. Landström exemplifierar med en fyra-åring som på fråga om han eller hon tvättat händerna, säger: ”ja” och står och hoppar och gömmer händerna.¹⁸⁶ När barn kommer upp i sex-sjuårsåldern blir det svårare att avgöra om de talar sanning eller ej. I denna ålder har de upptäckt att det finns en vinning för egen del i att ljuga. När barn kommer upp i tolvårsåldern är det lika svårt att avslöja barns som vuxnas lögner.¹⁸⁷

Kan barn ljuga om *sexualbrott*? Ja, men Landström framhåller att barn ljuger om sådant de känner till, och barn saknar kunskap om hur kroppen ser ut och fungerar i sexuella

¹⁸² Se Leander och Christianson (2008) s. 294 f. jfr Christianson, Engelberg och Holmberg (1998) s. 121 ff; Melinder och Korkman (2010) s. 122 f.

¹⁸³ Se Leander och Christianson (2008) s. 294 f; jfr Christianson, Engelberg och Holmberg (1998) s. 121 ff; Melinder och Korkman (2010) s. 122 f. Se även avsnitt 3.2.

¹⁸⁴ Se Sjöström (2005) s. 180; Landström (2017) del II.

¹⁸⁵ Se Landström (2017) del II; Leander och Christianson (2008) s. 296.

¹⁸⁶ Se Landström (2017) del II.

¹⁸⁷ Se Landström (2017) del II; Leander och Christianson (2008) s. 296; Landström (2017) Internationella brottsofferdagen.

situationer.¹⁸⁸ Leander och Christianson framhåller att före tonåren har barn oftast varken kunskap eller förmågan att fabricera ihop en trovärdig och utförlig lögn om sexuella övergrepp. Det gäller även om barnet sett pornografiska bilder, eftersom det fortfarande saknar förståelse för skeenden och detaljer i sexuella handlingar – vilket således avspeglas i berättelsen.¹⁸⁹ I de fall barn kommer med falska anklagelser är det troligt att informationen kommer från en vuxen person som påverkat eller på något sätt uppmuntrat barnet att ljuga, lägga till eller förvränga information.¹⁹⁰ Landström menar att barn i de situationerna oftast inte kan upprätthålla lögnen tillräckligt länge eftersom de inte förstår syftet med den. Den vanligaste lögnen är i stället att barn *inte* berättar om sexuella övergrepp, och att de utelämnar, förringar och förnekar information.¹⁹¹ Christianson med flera framhåller att barn i tonåren i vissa fall kan hitta på att de blivit utsatta för sexuella övergrepp för att berätta om andra missförhållanden – det finns då oftast en mycket allvarlig anledning till att de går så långt som att fabricera ett övergrepp.¹⁹²

3.2 SOU 2017:7

Som nämnt ovan¹⁹³ kom Högsta domstolen med ett nytt prejudikat i april 2017 gällande bevisvärdering i mål om sexualbrott mot barn. I målet konstateras att de kriterier som används vid bedömning av utsagor varit föremål för sakkunniganalys. Högsta domstolen framhåller att det finns anledning att vara observant på att kriterierna kan vara svåra att använda vid bedömning av utsagor från personer *med bristande förmåga att uttrycka sig muntligen* – och refererar till Pär Anders Granhag med flera i SOU 2017:7. Det finns således anledning att titta närmare på vad som framgår av sakkunniganalysen.

Av kommittédirektivet till *En modern brottmålsprocess anpassad även för stora mål* framgår att en särskild utredare ska analysera hur handläggningen av stora brottmål kan effektiviseras och moderniseras.¹⁹⁴ Granhag, Strömwall och Landström vid psykologiska institutionen vid Göteborgs universitet fick i uppdrag att ta fram underlag som

¹⁸⁸ Se Landström (2017) Internationella brottsofferdagen; Landström (2017) del II.

¹⁸⁹ Se Leander och Christianson (2008) s. 296.

¹⁹⁰ Se Leander och Christianson (2008) s. 296; Landström (2017) Internationella brottsofferdagen.

¹⁹¹ Se Landström (2017) del II; Christianson, Engelberg och Holmberg (1998) s. 145; jfr Sjöström (2005) s. 180 ff.

¹⁹² Se Christianson, Engelberg och Holmberg (1998) s. 145.

¹⁹³ Se avsnitt 2.4.

¹⁹⁴ Se Dir. 2016:31.

beskriver rättspsykologiska effekter och forskningsresultat vid ett alternativt förfarande vid upptagning av muntlig bevisning. Av relevans för denna uppsats är forskarnas bedömning av tillförlitligheten i muntlig bevisning.¹⁹⁵

Granhag med flera inleder med att konstatera att en tillförlitlighetsbedömning innebär en bedömning av om en persons lämnade uppgifter är korrekta eller ej. Det finns omfattande psykologisk forskning kring tillförlitlighetsbedömningar baserade på det verbala innehållet i människors berättelser. Metoden *Statement Validity Assessment* (SVA) är den metod för utsageanalys som är mest undersökt, och denna består av 19 kriterier som är sanningsverifierande (Criteria-based content analysis, CBCA). CBCA-kriterierna är generella (utsagens logiska struktur och detaljrikedom), motivationspsykologiska (spontana rättelser och tvivel på det egna vittnesmålet) och kognitionspsykologiska (om berättelsen innehåller ovanlig och överflödigt information, om den är förankrad i tid och rum).¹⁹⁶ Den minnespsykologiska forskningen har även utvecklat tanken om att människan genom en övervakande mekanism, *Reality Monitoring*, kan särskilja minnen om saker vi faktiskt varit med om, från minnen om sådant vi drömt, simulerat, fantiserat eller hört från andra.¹⁹⁷ Reality Monitoring har sedan utvecklats till att innefatta kriterier som kan särskilja berättelser som bygger på fantasi från självupplevda berättelser. Exempel på RM-kriterier är information som anger tid och rum, och information kopplad till våra fem sinnen (hur något luktade, lät eller såg ut). Flera av CBCA- och RM-kriterierna överlappar, exempelvis genom att en sanningsenlig berättelse sägs innehålla konkreta instanser om tid och rum för händelsen och sägs vara mer detaljrik.¹⁹⁸

Forskning kring innehållet i muntliga berättelser ger starkt empiriskt stöd för att utsagor baserade på det självupplevda är *detaljrika*, och innehåller mer information om händelser, objekt, platser och personer än andra utsagor – vilket ger stöd åt CBCA- och RM-verktygen. Vid en jämförelse mellan Högsta domstolens kriterier och Reality Monitoring, CBCA och annan rättspsykologisk forskning, stödjer forskningen idén om

¹⁹⁵ Se SOU 2017:7 bilaga 7, s. 202.

¹⁹⁶ Se SOU 2017:7 bilaga 7, s. 209; jfr Strömwall, Hartwig och Granhag (2008) s. 383 ff.

¹⁹⁷ Jfr avsnitt 3.3.1.

¹⁹⁸ Se SOU 2017:7 bilaga 7, s. 209; jfr Strömwall, Hartwig och Granhag s. 386 ff; Granhag (2001) s. 122 ff; Leander och Christianson (2008) s. 295 ff; Ask, Granhag och Christianson (2008) s. 346.

detaljrikedom och om utsagan uppfattas *klar* och *lång*. Att *konstansbrister* skulle vara ett kriterium på bristande tillförlitlighet har emellertid inget egentligt stöd.¹⁹⁹

Granhag med flera framhåller vidare att annan kritik mot Högsta domstolens kriterier är att:

(...) sättet att tänka gynnar verbalt begåvade individer med väl utvecklad språkförmåga, och därmed missgynnar både personer som berättar via tolk och personer som av olika skäl har en mindre utvecklad förmåga avge verbala berättelser. Ytterligare en kritik är att HDs faktorer inte tar hänsyn till barns förmåga att avge muntlig bevisning, som – mer ju yngre barnen är – skiljer sig från vuxnas.²⁰⁰

I sakkunniganalysen tycks det således explicit göras en skillnad mellan nedsatt verbal förmåga, och *barns* förmåga att avge muntlig bevisning – i motsats till vad Högsta domstolen uttrycker i NJA 2017 s. 316 II.

¹⁹⁹ Se SOU 2017:7 bilaga 7, s. 210 f. Någon diskussion gällande de andra av Högsta domstolens kriterier förs inte.

²⁰⁰ Se SOU 2017:7 bilaga 7, s. 211.

4 Del III – Rättsfallsstudie

I följande kapitel presenteras en kvalitativ studie av domar från svenska underrättsinstanser. Syftet med rättsfallsstudien är att se hur underrättsinstanser kan tillämpa Högsta domstolens kriterier i förhållande till barns utsagor.

4.1 Metod och urval av rättsfall

Utefter ett antal urvalskriterier har domar framtagits från Bisnode InfoTorgs juridiska rättsfallsdatabas. För att få fram – för uppsatsen relevanta – rättsfall har sökorden *våldtäkt mot barn*²⁰¹ använts i rubrikfältet. Val av sökord grundas i att en sökning som inkluderat andra sexualbrott mot barn hade gett ett allt för omfattande material att hantera. Det förekommer emellertid i de framtagna domarna där åtalet rör *våldtäkt mot barn* att åklagaren och/eller domstolen även åtalat/dömt den tilltalade för andra sexualbrott mot barn.²⁰²

Sökperioden avgränsades i tid till maj–november 2017. Val av sökperiod grundas i att NJA 2017 s. 316 II kom i april 2017, och ett syfte med studien är att studera dess genomslag. Totalt genererade sökningen *våldtäkt mot barn* 47 träffar på rättsfall från Sveriges hovrätter. Av hovrättsdomarna framgår tingsrätternas domar som bilaga – varför även de studerats för att se om det finns en diskrepans i bedömningen mellan tings- respektive hovrätt. Med domar från tingsrätter inkluderat, genererades således totalt 94 sökträffar (47 hovrättsdomar, 47 tingsrättsdomar). Efter en granskning av samtliga 94 rättsfall kom 26 fall (13 hovrättsdomar, 13 tingsrättsdomar) att exkluderas. De domar som gallrats bort har bestått av fall där den tilltalade *erkänt* gärningarna, vilket medfört att det saknats anledning att värdera målsägandens utsaga i samma utsträckning. Det är också fall där det varit fråga om *frivilliga* samlag mellan den tilltalade och målsäganden, där rättsfrågan i stället berört den tilltalades insikt kring målsägandens ålder. Slutligen har en dubblett gallrats bort.

I några fall har *tingsrättens* dom avkunnats *innan* NJA 2017 s. 316 II. Ett alternativ hade varit att även gallra bort de fall där *tingsrättens* dom avkunnats innan det nya

²⁰¹ Jfr 6 kap. 4 § BrB.

²⁰² Jfr *sexuellt utnyttjande av barn* 6 kap. 5 § BrB; *sexuellt övergrepp mot barn* 6 kap. 6 § BrB; *sexuellt ofredande* 6 kap. 10 § BrB.

prejudikatet. Urvalet hade då emellertid blivit något snävare, och bedömningen gjordes att det finns en intressant aspekt kring om hovrätten gjort en annorlunda bedömning än tingsrätten, baserat på det nya prejudikatet.

Av de 68 domar som återstod (34 hovrättsdomar, 34 tingsrättsdomar) har 8 (4 hovrättsdomar, 4 tingsrättsdomar) valts ut för att studeras mer ingående beträffande bevisvärdering av barnets utsaga. Antalet grundas i en avvägning mellan bredd i analysen och uppsatsens utrymme. Fallen valdes ut då de, enligt min mening, illustrerar komplexiteten i relationen mellan juridiken och rättspsykologisk forskning. Vid en ingående studie av ett större antal domar hade presentationen blivit grund och bevisvärderingen möjligen tagen ur sitt sammanhang. Några allmänna reflektioner kring alla studerade rättsfall presenteras emellertid i avsnitt 4.2.5.

Notera att presentationen nedan inte gör anspråk på att dra några definitiva slutsatser kring underrättsinstansers tillämpning av Högsta domstolens kriterier. Syftet är i stället att illustrera problematiken och bedömningarnas komplexitet. Någon egen bedömning beträffande tillförlitligheten i barnens utsagor presenteras ej, och inte heller huruvida bevisvärderingen är korrekt eller ej. Jämför Diesen och Fitgers resonemang ovan²⁰³ beträffande att en utomstående som inte närvarat vid huvudförhandlingen eller på annat sätt tagit del av allt material, bör vara restriktiv med att dra slutsatser kring huruvida domstolar dömt fel i sak enbart utifrån redovisade domskäl. En viss mån av kritik mot redovisade domskäl bör emellertid, enligt min mening, få förekomma. Om domskäl inte får kritiseras av utomstående torde domskälen sakna närmare syfte. Särskilt då syftet med domskäl är att rätten ska redovisa sin bevisvärdering för att skapa förståelse för domslutet, och för att stärka förtroendet för rättskipningen. Om domskäl inte får kritiserars vore det tillräckligt att domstolen presenterar domslutet. Jämför med Nordhs resonemang beträffande att det ofta brister i domskälen på så sätt att domstolen endast redovisar slutsatser, och inte vilka överväganden som gjorts.

²⁰³ Se avsnitt 2.1.1.

4.2 Rättsfallsstudie – bevisvärdering av barns utsagor

Presentationen av varje mål består av tre delar: i första delen introduceras kort relevant bakgrund till målet, därefter följer tingsrättens bedömning av barnets utsaga, och slutligen presenteras hovrättens bedömning av densamma. I samtliga fall *förnekar* den tilltalade brott, och primär bevisning är barnens utsagor. Avsnittet avslutas med allmänna reflektioner beträffande övriga studerade rättsfall.

4.2.1 Mål I

AA stod åtalad för flera fall av våldtäkt mot barn, genom att vid ett flertal tillfällen förmått Sekretess 1 att ”pussa på hans penis, utfört oralsex på henne samt försökt föra in sin penis i hennes snippa”.²⁰⁴ Det hände mellan oktober 2006 och oktober 2012, och målsäganden var vid händelserna mellan 7 och 15 år.

4.2.1.1 Göteborgs tingsrätt, B 6029-17

Tingsrätten anför att Sekretess 1 lämnat en löst sammansatt, men ändå *sammanhängande* berättelse av vad hon upplevt. Hennes berättelse har varit *lätt att följa*, och hon har *tydligt* och *återhållsamt* beskrivit när AA började förgripa sig på henne, hur han systematiskt fortsatte med olika former av övergrepp, när de upphörde, och varför hon berättade om övergreppen först i mars 2017.

Berättelsen innehåller inga detaljer eller uppgifter som framstår som *påhittade* eller *svårförklarade*. Sekretess 1 har lämnat uppgifter, om för sammanhanget, oviktiga *detaljer* rörande hur det såg ut på platsen och hur det luktade, exempelvis att ”förrådet hade gråa galler” eller att ”det luktade tvättstuga”. Vidare har hon lämnat mycket specifika uppgifter kopplade till de aktuella gärningarna, som skulle framstå som onödiga eller ologiska i en påhittad eller inbillad berättelse. Tingsrätten exemplifierar med att Sekretess 1 berättat att hon avbrutit AA då han utförde oralsex på henne eftersom hon behövde gå och kissa – AA uppmanade då henne att torka sig noga. Vidare har hon berättat att AA för henne uppgett att hon pratat i sömnen om att göra sexuella saker med AA. AA hade sedan sagt att en arbetskamrat till honom berättat hur man ”botade” den typen av beteenden, och på så vis förmått Sekretess 1 att gå med på ytterligare sexuella

²⁰⁴ Se Göteborgs tingsrätt, mål B 6029-17 s. 3.

aktiviteter. Tingsrätten menar att de udda detaljer målsäganden berättat om stärker tillförlitligheten och bevisvärdet av hennes uppgifter. Sekretess 1 har emellertid haft relativt svårt att ange *hur ofta* hon utsatts för övergrepp, och har även *ändrat sina uppgifter* i det avseendet. När målsäganden berättat om nästintill rutinmässiga och återkommande övergrepp, har hennes berättelse varit relativt *detaljfattig* och *allmänt hållen*. Hon har exempelvis berättat att AA tagit på henne ”där nere” eller att han ”runkat”. Tingsrätten menar emellertid att det inte förtar värdet av hennes berättelse, eftersom sådana brister stämmer väl överens med hur berättelser kan se ut hos barn som är utsatta för denna typ av övergrepp. Hennes berättelse är, i *de delar den är tillräckligt preciserad och konkret*, tillräcklig för en fällande dom. Tingsrätten menar att målsäganden specificerat fyra fall tillräckligt, och dömer AA för fyra fall av våldtäkt mot barn.²⁰⁵

4.2.1.2 Hovrätten för Västra Sverige, B 3575-17

Hovrätten instämmer i tingsrättens bedömning kring att målsäganden gett ett trovärdigt intryck och att hennes uppgifter framstår som tillförlitliga. De konstaterar vidare att hon berättat om kontinuerliga övergrepp under flera års tid, men att hon inte kunnat precisera dem i *tid och rum* i någon stor utsträckning. Bland annat gällande övergrepp där AA förmått henne att flera gånger pussa på hans snopp. Hovrätten anför att i de delar målsäganden inte kunnat precisera gärningarna i tid och rum, är uppgifterna för *vaga* och *detaljfattiga* för att kunna ligga till grund för en fällande dom. Hovrätten anför vidare att det vid tillfället då målsägandens, i och för sig specifika uppgift, om att hon var tvungen att gå och kissa, inte lämnats några mer konkreta uppgifter som gör att händelsen kan placeras i tid och rum. Till skillnad från tingsrättens bedömning kan således målsägandens uppgifter inte ligga till grund för en fällande dom i det avseendet.

Hovrätten instämmer i tingsrättens bedömning beträffande två fall av våldtäkt, men framhåller emellertid att utöver de tillfällena, anser de att *två andra* tillfällen än tingsrätten bedömt, varit tillräckligt konkretiserade. Målsäganden har lämnat uppgifter som är konkretiserade till tid och plats vid fyra tillfällen, och hovrätten dömer således AA för fyra fall av våldtäkt mot barn.²⁰⁶

²⁰⁵ Se Göteborgs tingsrätt, mål B 6029-17. Jfr NJA 2010 s. 671 punkt 9 i vilken Högsta domstolen uttalar att ett obestämt antal gärningar som inte individualiserats inte utesluter en fällande dom, men gör att den tilltalades begränsade möjligheter till motbevisning måste beaktas. Det bör därför ställas höga krav vid bevisföringen.

²⁰⁶ Se Hovrätten för Västra Sverige, mål B 3575-17.

4.2.2 Mål II

BB stod åtalad för att mellan februari 2015 och november 2016 ha utfört sju våldtäkter mot barn, ett försök till våldtäkt mot barn samt två sexuella övergrepp mot barn, gentemot Sekretess 2. BB åtalades även för att under samma tidsperiod – utöver dessa fall – ha utfört ett opreciserat antal våldtäkter mot barn samt ett opreciserat antal sexuella övergrepp mot barn gentemot Sekretess 2, som vid händelserna var 12–13 år.

4.2.2.1 Vänersborgs tingsrätt, B 4753-16

Tingsrätten anför följande: Målet rör ett stort antal gärningar som inte individualiserats, och tidpunkterna är mycket vida. Högsta domstolens kriterier i NJA 2010 s. 671 bör som utgångspunkt vara tillämpliga även vid bedömning av utsagor då målsäganden är underårig. Målsägandens ålder och mognad har emellertid betydelse för på vilket sätt, och med vilka ord, uppgifter lämnas. Men även för vad som är rimligt att förvänta sig att personen utifrån ålder och mognad *kan* berätta om sexuella handlingar. Att det rör sig om barnförhör medför att rätten emellanåt kan bortse från mindre ottydligheter och avvikelser; för många underligheter och motsägelser kan emellertid inte accepteras.

Beträffande Sekretess 2 anför tingsrätten att hon i förhör gett ett påfallande oerfaret och omoget intryck för sin ålder – 14 år, och hennes kunskapsnivå förefaller inte helt åldersadekvat. Hon har varit osäker på namn på kroppsdelar, och på frågan om BB använde preventivmedel eller fick utlösning frågade hon: ”Vad är det?”. Sekretess 2 har vidare uppgett att vissa saker varit svåra respektive jättesvåra att förklara. Det skulle, enligt tingsrätten, kunna förklaras med att hon tyckt det var jobbigt eller pinsamt att berätta om händelser av sexuell natur. Hon har emellertid haft svårt, respektive jättesvårt, att förklara även vardagliga saker – så som att beskriva familjens soffå eller husvagn.

En kurator som arbetar i ett traumateam har träffat Sekretess 2 ett flertal gånger och diagnostiserat henne med s.k. ”reaktion på svår stress”, vilket ligger nära PTSD. Kuratorn anför vidare att hon inte tvivlar på att målsäganden varit uppriktig i sina svar, och att det är vanligt att personer som utsatts för kontinuerligt upprepade traumatiska händelser successivt får ytterligare minnesbilder och har svårt att tidsbestämma övergreppen.

Tingsrätten anför att Sekretess 2 berättat relativt *detaljerat* om olika händelser, även om hon haft svårigheter att *placera vissa händelser i tiden*. Hon har berättat detaljer som höjer trovärdigheten i hennes berättelse. Exempelvis har hon tydligt beskrivit lukten av BB:s kön då hon hade det nära sitt ansikte och hur hon upplevde och reagerade på lukten. Vidare har hon berättat hur olika händelser känts, så som smärta i samband med och efter penetration, samt hur det känts då BB slickat eller berört hennes kön med händerna. Trots att hon haft svårt att förklara olika händelser har hon i allt väsentligt *vidhållit sina uppgifter* under samtliga förhör. Att det tillkommit uppgifter om ytterligare övergrepp i nya förhör, kan enligt tingsrätten förklaras med att hon successivt kommit att minnas saker – i likhet med vad kuratorn uppgett. Med särskilt beaktande av kuratorns uppgifter, framstår det enligt tingsrätten som helt naturligt och förklarligt att Sekretess 2 *inte kunnat precisera uppgifter om antal övergrepp eller placera dem i tid*, mer än vad hon gjort. Tingsrätten finner Sekretess 2 trovärdig, och att hennes berättelse i det allt väsentliga är tillförlitlig. Tingsrätten dömde BB för samtliga åtalpunkter.²⁰⁷

Rättens ordförande var emellertid skiljaktig. Rådmannen anför att utsagan *inte är särskilt detaljrik*, även om Sekretess 2 i vissa avseenden lämnat detaljerade uppgifter. Eftersom hon haft svårt att *tidsbestämna* antalet övergrepp är det mycket svårt att kontrollera sanningsenligheten i hennes uppgifter. Även om Sekretess 2 till stor del gett ett trovärdigt intryck har hon många gånger varit *otydlig* i förhör. Det har stundtals varit svårt att avgöra om hon i sin berättelse talar om ett enskilt tillfälle, eller uttalar sig mer generellt. Det medför att det föreligger sådant tvivel i hennes uppgifter att de inte kan läggas till grund för en fällande dom – åtalet ska därför lämnas utan bifall.²⁰⁸

4.2.2.2 Hovrätten för Västra Sverige, B 2115-17

Hovrätten anför att Sekretess 2 haft svårt att ge en *sammanhängande berättelse* av vad hon menar sig ha upplevt. Hon har haft svårt att sätta ord på saker, och det har inte varit helt enkelt att *följa* berättelserna i alla delar. I olika förhör har hon berättat om olika händelser, och vissa händelser har hon återkommit till i flera förhör. Sekretess 2 har i allt väsentligt hållit fast vid sina uppgifter genom förhören, men i enstaka fall kan de

²⁰⁷ Se Vänersborgs tingsrätt, mål B 4753-16.

²⁰⁸ Se Vänersborgs tingsrätt, mål B 4753-16, skiljaktig mening.

förefalla motstridiga eller anmärkningsvärda. Hovrätten exemplifierar med att hon beskrivit att BB tvingade henne att ”ta den i munnen”, för att i senare förhör förneka att hon ”sugit av honom”. Det ligger emellertid ingen motsägelse i hennes uppgifter utan målsäganden har i stället successivt preciserat händelserna, menar hovrätten. Försvaret pekade på olika anledningar till att målsäganden medvetet skulle ljuga om händelserna; bland annat att hon ville ha sin mamma för sig själv, eller att hennes morfar påverkat henne. Hovrätten menar emellertid att det är orimligt att hennes berättelser om övergrepp uppkommit på grund av vad hennes morfar tycker om BB, och även att övriga framförda skäl är orimliga.

Sammanfattningsvis framstår Sekretess 2:s berättelse i allt väsentligt som rimlig och *motsägelsefri*, utan *svårförklarliga* eller påhittade moment. Hennes berättelse är emellertid i vissa delar *svepande* och *detaljfattig*, och hon har haft svårigheter att *ange hur ofta* hon utsatts för övergrepp. De brottspåståenden som inte preciserats närmare, medför att berättelsen i vissa avseenden är svår att bemöta annat än genom generella förnekanden – vilket får betydelse vid värdering av händelserna. Hennes berättelse innehåller stundtals bara uppgifter om upprepade fall av våldtäkter och sexuella övergrepp på olika platser, under en lång tidsperiod. Då uppgifterna är så detaljfattiga och svepande går det inte med säkerhet att utreda vad som inträffat. Med ändring av tingsrättens dom ogillar hovrätten de åtalspunkter beträffande våldtäkt mot barn och sexuellt övergrepp mot barn där antalet övergrepp är opreciserat. Hovrätten dömer BB för sju fall av våldtäkt mot barn och två fall av sexuellt övergrepp mot barn.²⁰⁹

4.2.3 Mål III

CC stod åtalad för att mellan december 2011 och mars 2013 ha genomfört ett fall av våldtäkt mot barn och två fall av sexuellt ofredande gentemot Sekretess 3. Han stod även åtalad för ett fall av våldtäkt mot barn samt ett opreciserat antal våldtäkter mot barn gentemot Sekretess 4. Sekretess 3 och Sekretess 4 är syskon med varandra, och födda 2004 respektive 2002.

4.2.3.1 Jönköpings tingsrätt, B 2863-16

I målet vittnade en överläkare från barnpsykiatri. Vittnet anförde att mindre barn har svårigheter att berätta om övergrepp, och att de successivt berättar mer. De uttrycker

²⁰⁹ Se Hovrätten för Västra Sverige, mål B 2115-17.

sig ofta genom sitt beteende i stället för att berätta. När de blir äldre skäms de ofta och har fortfarande svårigheter med berättandet.

Beträffande Sekretess 3 anför tingsrätten följande: Sekretess 3 har beskrivit en specifik händelse på så sätt att hon angett tillvägagångssätt och plats då CC med fingrarna penetrerat hennes könsöppning. Hon har emellertid *inte kunnat tidsbestämma* händelsen, utan hängt upp den på att hon hade blommiga byxor vilket hon hade för flera år sedan – troligtvis då hon gick i årskurs 2. Hennes berättelse framstår *inte som överdriven* och innehåller inga direkt *svårförklarliga moment*. Sekretess 3 var osäker på var i/på underlivet CC berörde henne, och hur länge det pågick – vilket tingsrätten menar är naturligt med hänsyn till hennes ålder. Mot bakgrund av det ansåg tingsrätten emellertid det *inte* klarlagt att CC gjort sig skyldig till våldtäkt mot barn, utan han dömdes i stället för sexuellt ofredande. CC dömdes för ytterligare två fall av sexuellt ofredande gentemot Sekretess 3, efter att tingsrätten konstaterat att målsäganden gett ett trovärdigt intryck och att händelserna varit *tillräckligt detaljerade* – trots att de *inte varit tidsbestämda*.

Beträffande Sekretess 4 anför tingsrätten följande: Sekretess 4 har berättat att CC vid upprepade tillfällen genomfört anala, och framför allt orala samlag med honom. Vid första förhöret fick Sekretess 4 närmast någon form av panikångest när han skulle berätta om händelserna. Han har sedan berättat *förhållandevis detaljerat* om ett analt samlag och orala samlag. Vidare har han berättat detaljer som verkar självupplevda, som att CC hade hår i rumpan. Vid de senare förhören har han berättat något mer detaljerat, vilket enligt tingsrätten är förenligt med vad vittnet anfört kring barns berättande om sexuella övergrepp – att de successivt berättar mer. Efter en sammantagen bedömning döms CC för tre fall av våldtäkt mot barn gentemot Sekretess 4.²¹⁰

4.2.3.2 Göta hovrätt, B 587-17

Med ändring av tingsrättens dom frikände hovrätten CC från ansvar. Hovrätten anför följande: Såväl Sekretess 3 som Sekretess 4 har i förhör relativt väl beskrivit vad de varit med om, och de framstår på flera sätt som trovärdiga. Det finns emellertid *betydande oklarheter* i ett antal avseenden. Båda uttrycker *mycket tveksamheter kring detaljer* vid händelserna. Berättelserna är förhållandevis *kortfattade* och *fragmentariska*,

²¹⁰ Se Jönköpings tingsrätt, mål B 2863-16.

och de har svårt att placera händelserna närmare i tid och minnas i vilken ordning de inträffat. Det medför att värderingen av deras utsagor blir osäker, oaktat att det kan finnas naturliga förklaringar till att de har svårt att minnas sammanhang eller detaljer – så som att de var mycket unga vid händelserna och att det gått flera år sedan dess. Hovrätten anför vidare att då utsagorna är så osäkra och vaga krävs förhållandevis starkt stöd i den övriga utredningen för att beviskravet ska anses uppfyllt. Vid en sammantagen bedömning kan inte åklagarens utredning anses tillräcklig, och följaktligen ska CC frikännas från ansvar.²¹¹

Hovrätten är emellertid oenig. De två nämndemännen vill fastställa tingsrättens dom; någon motivering härom ges inte.²¹²

4.2.4 Mål IV

DD stod åtalad för ett fall av våldtäkt mot barn gentemot Sekretess 5, i juni 2015. Han stod även åtalad för fyra fall av våldtäkt mot barn, och ytterligare ett ospecificerat antal våldtäkter mot barn gentemot Sekretess 6, under perioden oktober 2014–juni 2015.

4.2.4.1 Attunda tingsrätt, B 6089-15

Beträffande Sekretess 5 anför tingsrätten följande: Sekretess 5 hade stora svårigheter att berätta om händelsen. När hon väl berättade var berättelsen *detaljrik* och *levande*, och gav ett klart intryck av att vara självupplevd. Hennes utsaga anses trovärdig och tillförlitlig och ska ligga till grund för tingsrättens bedömning – åtalet anses därmed styrkt. Det är emellertid inte styrkt att DD pressat sitt kön mot henne, eller att han penetrerat/försökt penetrera hennes underliv. Gärningen är därmed att bedöma som sexuellt övergrepp mot barn, för vilket DD också döms.

Beträffande Sekretess 6 anför tingsrätten följande: I de fyra specificerade fallen av våldtäkt mot barn har Sekretess 6 lämnat en *detaljerad*, *återhållsam* och realistisk berättelse, *utan överdrifter*. Berättelsen ger ett klart intryck av att vara självupplevd, och har *inte ändrats väsentligt* under utredningens gång. Hennes utsaga är trovärdig och tillförlitlig och ska läggas till grund för bedömningen. Beträffande åtalspunkten med ett opreciserat antal gärningar som inte individualiserats, anför tingsrätten att det bör ställas höga krav

²¹¹ Se Göta hovrätt, mål B 587-17.

²¹² Se Göta hovrätt, mål B 587-17, skiljaktig mening.

på bevisningen eftersom den tilltalade har begränsade möjligheter att förebringa motbevisning och bemöta åklagarens påstående. Sekretess 6:s berättelse är i detta avseende *allmänt hållen*, och framstår som påtagligt *detaljfattig* jämfört med hur hon berättat om de andra händelserna. Åklagarens bevisning når inte sådan styrka att det är ställt utom rimligt tvivel att DD handlat på det sätt åklagaren påstått, varför den åtalspunkten ogillas. DD döms således för fyra fall av våldtäkt mot barn gentemot Sekretess 6.²¹³

4.2.4.2 Svea hovrätt, B 10579-16

Med ändring av tingsrättens dom ogillar hovrätten åtalet i sin helhet avseende Sekretess 5. Vidare rubricerar hovrätten gärningarna mot Sekretess 6 som sexuellt utnyttjande av barn, i stället för våldtäkt mot barn. Inledningsvis anför hovrätten följande: I NJA 2010 s. 671 uppställs ett antal kriterier som kan tillämpas vid bedömning av utsagor. Att en utsaga är *klar*, *lång* och *detaljrik* kan ofta vara tecken på att berättelsen är sann. Kriterierna kan emellertid vara svåra att tillämpa vid bedömning av utsagor från personer som har en bristande förmåga att uttrycka sig verbalt.²¹⁴

Beträffande Sekretess 5 anføres följande: Inledningsvis i polisförhör har hon inte velat lämna någon egentlig redogörelse kring händelseförloppet. Hon har uttryckt att hon inte minns, och svarat: ”Det som mamma berättat”. Först efter den sista pausen i förhöret har Sekretess 5 lämnat en egen berättelse. Hon framstår som trovärdig, men hennes redogörelse är *inte helt tydlig* i de centrala delarna av händelseförloppet. Det är därför svårt att bilda sig en uppfattning kring vad som inträffat, och hur DD rört henne. Trots att det kan finnas en naturlig förklaring till varför hon inledningsvis varit motvillig till att berätta kan hovrätten inte bortse från att förhørsledaren varit pådrivande och i viss mån ställt ledande frågor. Åtalet ska således ogillas, och tingsrättens dom ändras.

Beträffande Sekretess 6 anføres följande: Hennes berättelse har varit *klar*, *logisk*, *sammanhängande* och *relativt detaljerad*. Utsagan framstår som trovärdig, och hon har varit noga med att påpeka när hon inte kunnat minnas vad som hänt. Hovrätten instämmer

²¹³ Se Attunda tingsrätt, mål B 6089-15.

²¹⁴ Här hänvisar hovrätten till NJA 2017 s. 316 II.

således i tingsrättens bedömning. Beträffande åtalpunkten med ospecificerat antal gärningar gör hovrätten ingen annan bedömning än tingsrätten, varför domen i det avseendet inte ändras.²¹⁵

Hovrätten är emellertid oenig – en tf. hovrättsassessor och en nämndeman är skiljaktiga. De menar att det är uppenbart att Sekretess 5 haft svårt att uttrycka sig, och att hon haft svårt att berätta om den påstådda händelsen under första delen av förhøret. Att förhørsledaren nødgats styra förhøret mot den påstådda händelsen föranleder inte att Sekretess 5 saknat möjlighet att med egna ord berätta. När hon väl börjat berätta har hon gjort det *fritt, detaljrikt* och med egna ord. De anför vidare att det inte är onaturligt eller obegripligt – med hänsyn till hennes låga ålder²¹⁶ – att hon inledningsvis i förhøret haft svårt att berätta om händelsen. Det i sig är inget som påverkar tillförlitligheten i hennes berättelse. Hennes berättelse är *detaljerad i väsentliga delar*, ej svårtolkad och ger entydigt stöd åt gärningspåståendet. Berättelsen får tillräckligt stöd av övrig bevisning och kan således läggas till grund för bedömningen. I likhet med tingsrätten anser de att DD ska dömas för sexuellt övergrepp mot barn.²¹⁷

4.2.5 Allmänna reflektioner

Av ovan presenterade rättsfall – tillsammans med övriga granskade rättsfall – kan följande reflektioner noteras. Det kriterium domstolarna tenderat att lägga störst vikt vid är otvetydigt huruvida barnens utsagor varit *detaljerade* eller ej – det återkommer i de allra flesta mål. Tillämpningen av de andra kriterierna varierar, men vanligt förekommande är även huruvida berättelsen har *svårförklarliga moment*, är *sammanhängande* respektive *lång* och *klar*, eller ej. Någon tillämpning av samtliga kriterier i NJA 2010 s. 671 i samma mål förekommer inte.

Gällande NJA 2017 s. 316 II, saknar *alla* rättsfall reflektion kring innebörden av att kriterierna kan vara svårtillämpliga på personer med nedsatt verbal förmåga. Det är därtill så att det är endast i fallet ovan – Svea hovrätts dom, mål B 10579-16 – som NJA 2017 s. 316 II över huvud taget hänvisas till kring beträffande uttalandet att en utsaga som är klar, lång och detaljrik kan vara tecken på att den är sann, men att kriterierna

²¹⁵ Se Svea hovrätt, mål B 10579-16.

²¹⁶ Åldern framgår ej i domen.

²¹⁷ Se Svea hovrätt, mål B 10579-16, skiljaktig mening.

kan vara svåra att tillämpa vid bedömning av utsagor från personer som har en bristande förmåga att uttrycka sig verbalt.²¹⁸ Något resonemang kring innebörden av Högsta domstolens uttalande förs emellertid inte heller i det fallet.

Hur utförliga domskälen är varierar i hög grad. I många fall är det korta domskäl där bevisvärderingen kring barnens utsagor endast redovisas kortfattat. Det kan exempelvis konstateras att barnet berättat detaljerat och sammanhängande – men inte i vilket avseende. I ett fall med flera målsäganden gjordes ingen separat redogörelse för bevisvärderingen av varje barns utsaga, utan bedömningen av utsagorna presenterades i ett sammanhang.²¹⁹ I ett annat mål görs ingen bedömning av utsagan enligt kriterierna alls, utan tings- respektive hovrätt konstaterar endast att målsäganden varit trovärdig.²²⁰ I några fall gör emellertid domstolarna relativt utförliga redogörelser kring utsagorna; det förs resonemang kring betydelsen av barnets ålder, vad som kan förväntas av barns berättande samt reflektioner kring om barnets utsaga är åldersadekvat eller ej – dock ej med hänvisning till det nya prejudikatet.²²¹ Det är också vanligt att rätten anför att eftersom förhör med barn upptas genom en videoinspelning med begränsade möjligheter för försvararen att ställa följd- och motfrågor blir bevisvärdet lägre. Det föranleder att barnets utsaga ska värderas med *försiktighet*.²²² Slutligen är det endast i ett fåtal fall sakkunniga eller vittnen uttalat sig kring barns berättande.²²³

²¹⁸ NJA 2017 s. 316 II nämns i några rättsfall avseende andra uttalanden som görs i fallet, se Hovrätten för Västra Sverige, mål B 3048-17; Göta hovrätt, mål B 587-17; Malmö tingsrätt, mål B 7039-16; Uppsala tingsrätt, mål B 4193-16.

²¹⁹ Se Göteborgs tingsrätt, mål B 3849-17.

²²⁰ Se Norrköpings tingsrätt, mål B 2800-16; Göta hovrätt, mål B 2598-17.

²²¹ Se Göteborgs tingsrätt, mål B 6316-17; Uddevalla tingsrätt, mål B 1911-16; Uppsala tingsrätt, mål B 4193-16; Göteborgs tingsrätt, mål B 4877-17; Hässleholms tingsrätt, mål B 325-17; Nacka tingsrätt, mål B 3308-17; Hovrätten för Västra Sverige, mål B 3463-17.

²²² Se exempelvis Göta hovrätt, mål B 1437-17; Hässleholms tingsrätt, mål B 325-17. Jfr NJA 2017 s. 316 II punkt 15.

²²³ Se Göteborgs tingsrätt, mål B 4877-17; Jönköpings tingsrätt, mål B 2863-16; Vänersborgs tingsrätt, mål B 4753-16.

5 Analys, slutsats och avslutande reflektioner

Följande avslutande kapitel ämnar återknyta till uppsatsens syfte och övergripande frågeställning för vidare analys, slutsats och avslutande reflektioner kring relationen mellan rättstillämpning och rättspsykologisk forskning.

5.1 Bevisvärdering av barns utsagor i relation till rättspsykologisk forskning

Inledningsvis nämndes att sexuella övergrepp mot barn tillhör de mål som är allra svårast att hantera i svenska domstolar – eftersom det inte är ovanligt att åklagarens enda, och huvudsakliga bevisning består av barnets utsaga. Vidare konstaterades att rättspsykologin är av relevans för juridiken i utsagemål, och att det finns goda skäl för domare att skaffa sig grundläggande kunskaper för att undvika bedömningar som är oriktiga enligt rättspsykologin. Med intentionen att belysa rätten ur ett annat perspektiv och synliggöra barns rätt till skydd och upprättelse, är uppsatsens syfte därför att undersöka huruvida svenska domstolars bevisvärdering av barns utsagor i mål om sexualbrott har stöd i rättspsykologisk forskning. Syftet innefattar en jämförelse mellan hur Högsta domstolen menar att bevisvärdering *bör* gå till och rättspsykologisk forskning kring barns förmåga att berätta om sexuella övergrepp. Det innefattar även att undersöka hur underrättsinstanser *faktiskt* bevisvärderar barns utsagor utefter Högsta domstolens kriterier. Mot bakgrund av syftet formulerades följande övergripande frågeställning: *Har svenska domstolars bevisvärdering av barns utsagor i mål om sexualbrott stöd i rättspsykologisk forskning?*

5.1.1 Bevisvärdering enligt Högsta domstolen och barns förmåga att berätta

Högsta domstolen har i flera rättsfall uttalat att en trovärdig utsaga från målsäganden, i förening med vad som i övrigt framkommit i målet, kan vara tillräckligt för en fällande dom. I NJA 2010 s. 671 uttalas ett antal kriterier som kan vara behjälpliga vid bedömning av innehållet i utsagan. Vad som bland annat kan beaktas är huruvida utsagan är *klar, lång, levande, rik på detaljer samt fri från dåligt sammanhang och svårförklarliga*

moment.²²⁴ Någon innebörd av kriterierna presenteras inte – vilket emellertid torde ligga i linje med principen om fri bevisvärdering där det är upp till varje domare att tolka och värdera innehållet i berättelsen.

I juridisk litteratur har det uttalats kritik mot prejudikatet och dess kriterier. Diesen och Sutorius framhåller att det finns anledning att kritiskt granska kriterierna då de tillämpas på barn. Det måste beaktas att barn har svårt att berätta *detaljerat* om sexuella övergrepp på grund av bristande referenser, erfarenhet och språk. Kriterieprövningen innebär att innehållet i barns utsagor bedöms efter vuxna ramar. Det har vidare anförts att kriterierna inte kan riktas onyanserat och generellt mot en utsaga, utan att det krävs kunskap kring hur personen brukar berätta om saker för att kunna bedöma utsagan. Såväl Nordh, Diesen, Mellqvist som Gregow har framfört att kriterierna är öppna för subjektiva tolkningar. Diesen menar att domare torde ha helt olika uppfattning om vad som exempelvis avses med *detaljrikedom*. Det finns därför en risk för schabloniserade bedömningar där kriterierna används som en ”checklista” vid överläggningen, utan att psykologisk fackkunskap beaktas. Mellqvist menar att gemene man torde ha en egen uppfattning kring värdet av varje kriterium – vilket även gäller domare. Leijonhufvud går så långt att hon menar att prejudikatet i praktiken leder till en avkriminalisering av sexuella övergrepp mot barn, eftersom möjligheten att få den skyldige åtalad och dömd i de flesta fall kommer vara utesluten.²²⁵

Det kan således konstateras att hur bevisvärdering av barns utsagor *bör* gå till enligt Högsta domstolen har varit föremål för kritik, och innebörden av de olika kriterierna förefaller vag. I april 2017 kom emellertid ett nytt prejudikat: NJA 2017 s. 316 II. I prejudikatet framhålls att kriterierna varit föremål för sakkunniganalys. Högsta domstolen uttalar nu att en utsaga som är *lång, klar* och *detaljrik* kan vara tecken på att den är sann. Däremot saknas stöd för att konstansbrister är ett kriterium på bristande tillförlitlighet – ett uttalande som ligger i linje med vad som framförts såväl i juridisk litteratur som i sakkunniganalysen i SOU 2017:7.²²⁶ Det nya prejudikatet väcker emellertid frågor beträffande förhållandet till övriga kriterier i NJA 2010 s. 671. Menar Högsta dom-

²²⁴ Se avsnitt 2.3.1.

²²⁵ Se avsnitt 2.3.2.

²²⁶ Se avsnitt 2.3.1.1; 2.3.1.2; 2.3.1.4; 3.2.

stolen att exempelvis *levande, logisk och fri från dåligt sammanhang och svårförklarliga moment* inte längre bör beaktas vid bedömning av utsagor? I sakkunniganalysen förs inget resonemang kring övriga kriterier, och följaktligen kan Högsta domstolen inte heller uttala huruvida de har stöd i rättspsykologisk forskning eller ej. Men något uttalande kring övriga kriterier sker över huvud taget inte. Det förefaller, enligt min mening, oklart om de fortsatt bör beaktas eller om det endast är *lång, klar* respektive *detaljrik* som nu, enligt Högsta domstolen, bör tillmätas betydelse vid bevisvärdering av utsagor. Vidare uttalas – med hänvisning till sakkunniganalysen – att det finns anledning att vara observant på att kriterierna kan vara svåra att använda vid bedömning av utsagor från personer med bristande förmåga att uttrycka sig muntligen. Jag återkommer till uttalandet – innan dess finns anledning att diskutera hur kriterierna förhåller sig till rättspsykologisk forskning.

Av rättspsykologisk forskning som presenterats ovan framgår att barn inte har samma kognitiva, sociala och emotionella förutsättningar som vuxna att berätta om övergrepp. Det medför att rättsväsendet har behov av kunskap kring barns förutsättningar och begränsningar i att återberätta traumatiska händelser. En kunskap som är nödvändig för att få förståelse för vad som är rimligt att förvänta sig att barn *kan* berätta vid bedömning av tillförlitligheten i dess utsagor. Forskning visar att flera faktorer spelar in vid barns berättande om sexuella övergrepp. Minnes- och kognitiv utveckling påverkar barnets förmåga att uttrycka sig verbalt, förståelsen kring vad de varit med om, samt förmågan att placera händelser i *tid och rum*. Utöver minnesutveckling och kognitiv förmåga spelar även ålder, utvecklingsnivå, traumatisering och känslor in.

Flera vetenskapliga fallstudier har visat att barn uppvisar stora svårigheter med att berätta om sexuella övergrepp. De uppvisar en stark ovilja att berätta om de sexuella handlingarna, och utsagorna tenderar att vara *detaljfattiga* och *fragmentariska*. Detaljer och information kring särskilt de sexuella detaljerna utelämnas ofta, medan berättelserna kan vara desto mer detaljerade kring andra neutrala detaljer som hänt innan eller efter övergreppet. När de väl berättar om de sexuella detaljerna tenderar de emellertid att vara korrekta i sina berättelser. De snarare förminskar och förnekar övergreppen än överdriver och kommer med falska anklagelser. Berättandet kommer inte spontant, och minnesbilder växer successivt fram vilket föranleder att berättelserna inte alltid är *sammanhängande*.

Att berättelserna tenderar att vara *detaljfattiga* och *fragmentariska* är särskilt vanligt vid traumatiska och upprepade övergrepp. Vid traumatiska händelser kan barnet utveckla strategier för att avvärja tankarna, s.k. dissociation. Vid upprepade övergrepp med likartade händelseförlopp kan barnet utveckla ett s.k. schematiskt minne, där endast det generella händelseförloppet och detaljerna finns med. Att placera händelser i *tid och rum* är särskilt svårt vid upprepade övergrepp med schematiska minnen – och särskilt om barnet ska återberätta något som hände för lång tid sedan.

Vid en jämförelse med de kriterier Högsta domstolen senast uttalat kunna vara behjälpliga vid bevisvärdering av utsagor – *klar, lång* respektive *detaljrik* – förefaller rättspsykologisk forskning närmast ge en bild av barns berättande som står i kontrast till kriterierna. Det går emellertid inte omedelbart att dra en sådan onyanserad slutsats. I NJA 2017 s. 316 II tycks Högsta domstolen i viss mån ha uppmärksammat problematiken kring kriterierna. I prejudikatet uttalas – med hänvisning till sakkunniganalysen – att det finns anledning att vara observant på att kriterierna kan vara ”*svåra att använda vid bedömning av utsagor från personer som av olika skäl har en bristande förmåga att uttrycka sig muntligen.*”²²⁷ Vid en närmare undersökning av sakkunniganalysen kan utläsas att forskarna vid psykologiska institutionen vid Göteborgs universitet framför kritik mot Högsta domstolens kriterier och sätt att tänka. Bland annat för just vad Högsta domstolen uttrycker i citatet ovan. Men *utöver* det kritiseras även att kriterierna *inte* tar hänsyn till *barns* förmåga att avge muntlig bevisning, som ju yngre barnen är, skiljer sig åt från vuxnas.²²⁸ Det görs således, enligt min mening, explicit en distinktion mellan en nedsatt verbal förmåga och barns förmåga. Högsta domstolens uttalande och hänvisning väcker flera frågor: menar Högsta domstolen att *bristande förmåga att uttrycka sig muntligen* ska tolkas synonymt med *barns* berättande? Ska således kriterierna tillämpas försiktigt vid bedömning av (alla) barns utsagor? – Eftersom de flesta barn torde ha mer eller mindre bristande förmåga att uttrycka sig muntligen? Eller är det endast ett uttalande av generell karaktär som bör beaktas vid bedömning av alla utsagor – vuxna som barn – där det således är upp till varje enskild domare att bedöma om det finns en bristande verbal förmåga? Oavsett är det, enligt min mening, ett uttalande som inte helt överensstämmer med vad som framgår av sakkunniganalysen där forskarna

²²⁷ Se NJA 2017 s. 316 II punkt 13; jfr avsnitt 2.4.

²²⁸ Se avsnitt 3.2.

explicit gör en distinktion mellan en nedsatt verbal förmåga och *barns* förmåga. I sammanhanget framstår det emellertid som att Högsta domstolen fortsatt saknar anledning att göra någon distinktion mellan utsagor från vuxna och barn – utan samma kriterier bör fortsatt tillämpas på såväl vuxna som barn.

Det går att ställa sig frågan om det nya prejudikatet egentligen medför någon förändring vid bevisvärderingen. Att en utsaga är *klar*, *lång* respektive *detaljrik* torde fortfarande sakna stöd i rättspsykologisk forskning kring hur barn faktiskt berättar om sexuella övergrepp. Möjligen kan bedömningen av relationen mellan juridiken och rättspsykologin bli något mer nyanserad då domar från underrättsinstanser studeras för att se hur rätten resonerar kring kriterierna.

5.1.2 Underrättsinstansers bevisvärdering av barns utsagor

I utredningen ovan²²⁹ presenterades en kvalitativ rättsfallsstudie där 68 domar granskats (34 hovrättsdomar, 34 tingsrättsdomar), med syftet att se hur underrättsinstanser kan tillämpa Högsta domstolens kriterier i förhållande till barns utsagor. 8 domar studerades sedermera mer ingående (4 hovrättsdomar, 4 tingsrättsdomar).

Av de närmare granskade fallen – tillsammans med övriga studerade rättsfall – kan inledningsvis utläsas att en viktig faktor tycks vara utsagans *detaljrikedom*. Huruvida barnets utsaga ansågs detaljerad eller ej, har ensamt, eller i kombination med andra kriterier, varit avgörande för en friande respektive fällande dom. Vid en jämförelse med rättspsykologisk forskning förefaller *detaljrikedom* även vara det kriterium som är mest problematiskt i förhållande till barns utsagor. Forskning visar i stället att barn tenderar att *inte* berätta detaljerat om sexuella övergrepp, utan snarare utelämnar sexuella detaljer. Ytterligare en problematisk faktor – som möjligen kan ligga i kriteriet *detaljrikedom* – är att domstolarna tycks kräva att barn ska kunna placera upprepade övergrepp i *tid och rum*, samt kunna precisera och berätta detaljerat om övergrepp som pågått under flera år. I flera av de närmare granskade fallen framhålls att barnet inte preciserat hur ofta eller när övergreppen skett, vilket föranlett att den tilltalade friats.

²²⁹ Se avsnitt 4.2.

Särskilt problematiskt blir det då det även visade sig att domstolarnas resonemang skilde sig åt väsentligt. Rättens ledamöter bedömde detaljrikedom och precisering i ut-sagorna olika – trots att samma utsaga bedömts. I mål I bedömer tingsrätten att målsä-gandens berättelse är *sammanhängande* och *detaljrik*, och att den inte innehåller upp-gifter som framstår som *svårförklarade*. Tingsrätten framhåller emellertid att målsä-ganden haft svårt att ange *hur ofta* hon utsatts för övergrepp. När hon berättat om ru-tinmässiga och återkommande övergrepp har hennes berättelse varit *detaljfattig* och *allmänt hållen*. Trots att målsäganden uppgett att hon utsatts för upprepade, kontinuer-liga övergrepp under flera år, anses hon endast kunna specificera fyra tillfällen tillräck-ligt noga för att det ska kunna leda till fällande dom. Även hovrätten framhåller att hon inte kan precisera händelserna i *tid och rum*. Hovrätten gör sedan en annan bedömning än tingsrätten av vilka övergrepp målsäganden faktiskt preciserat tillräckligt noga och detaljerat. I målet har således tings- och hovrätt olika uppfattningar kring vad som ligger i begreppet *detaljerat*.

Även i mål II rör det sig om upprepade övergrepp, med ett antal opreciserade gärningar. Tingsrätten anför att målsäganden berättat relativt *detaljerat* och *konstant*, men att hon haft *svårigheter att placera händelser i tiden*. Tingsrätten lägger vikt vid kuratorns vitt-nesmål gällande att personer som utsatts för kontinuerliga övergrepp har svårt att tids-bestämma dem. Det är därför, enligt tingsrätten, helt naturligt och förklarligt att målsä-ganden inte kunnat precisera antal övergrepp eller placera dem i tid – vilket ligger i linje med rättspsykologisk forskning. Rättens ordförande är emellertid skiljaktig och vill fria den tilltalade *helt*. Han menar att målsägandens uppgifter inte är särskilt detalj-rika, och att hon haft svårt att tidsbestämma antalet övergrepp. En tredje bedömning gör hovrätten som menar att målsäganden haft svårt att ge en sammanhängande berättelse. Berättelsen framstår som *detaljfattig* och *svepande* då den stundtals bara innehåller be-rättelser om upprepade våldtäkter och sexuella övergrepp. Hovrätten ändrar således tingsrättens dom, och ogillar åtalspunkten med de opreciserade övergreppen. Något resonemang kring kuratorns vittnesmål görs ej i hovrätten.

I båda ovan nämnda fall görs det således skilda bedömningar av hur detaljerade utsa-gorna varit. I mål II görs inte mindre än tre olika bedömningar beträffande målsägan-dens utsaga. Det är endast tingsrätten i mål II som resonerar kring att det är naturligt att personer som utsatts för kontinuerliga övergrepp har svårt att tidsbestämma dem. Och

att det därför är helt naturligt och förklarligt att målsäganden inte kunnat precisera antal övergrepp eller placera dem i tid. Ett resonemang som ligger i linje med vad rättspsykologisk forskning framhåller kring att barn som utsatts för upprepade övergrepp utvecklar schematiska minnen med generella och *detaljfattiga* utsagor.

Även i mål III och IV har tings- och hovrätt i det närmaste gjort helt olika bedömningar avseende detaljrikedom. När tingsrätten i mål III ansett att berättelserna varit tillräckligt detaljerade för en fällande dom, gör hovrätten en annorlunda bedömning. Hovrätten bedömer i stället att det funnits betydande oklarheter, mycket tveksamheter kring detaljer, samt att utsagorna varit kortfattade och fragmentariska. Hovrätten är emellertid inte enig, utan två nämndemän är skiljaktiga och vill fastställa tingsrättens dom. I mål IV menar tingsrätten att Sekretess 5 haft stora svårigheter med att berätta, men när hon väl berättat har hennes berättelse varit *detaljrik och levande*. Hovrätten bedömer emellertid hennes berättelse annorlunda, och anför att berättelsen inte är helt tydlig och att förhållanden varit pådrivande. Hovrätten hänvisar till NJA 2017 s. 316 II och skriver att kriterierna kan vara svåra att tillämpa vid bedömning av utsagor från personer som har en bristande förmåga att uttrycka sig verbalt. Något närmare resonemang kring innebörden av detta förs emellertid inte, och inte heller i relation till de båda målsägandenas berättelser. Två av rättsens ledamöter är emellertid skiljaktiga, och skriver att det är uppenbart att Sekretess 5 haft svårt att uttrycka sig. De bedömer hennes utsaga som fri och *detaljrik* när hon väl börjat berätta. De menar att det inte heller är onaturligt eller obegripligt med hänsyn till hennes ålder att hon haft svårt att berätta. Även i dessa fall görs således olika bedömningar i förhållande till målsägandenas berättelser. Att det finns sådan diskrepans i bedömningarna kan möjligen ligga i linje med kritik som framförts i juridisk litteratur: att kriterierna är öppna för subjektiv tolkning. Även om det inte går att dra några definitiva slutsatser av de presenterade fallen, är det ändå anmärkningsvärt att det görs så olika bedömningar.

I samtliga studerade fall tycks domstolar lägga olika vikt vid olika kriterier. Utöver *detaljrikedom*, har domstolarna tenderat att lägga stor vikt vid om barnets utsaga är *sammanhängande* respektive *klar* och *lång*, eller ej. Vilket inte heller är förenligt med hur barn berättar om sexuella övergrepp mot bakgrund av resonemanget ovan. Vidare är det inte alla kriterier som nämns eller resoneras kring i varje fall. Det torde emellertid ligga i linje med vad som uttryckts i juridisk litteratur: att kriterierna inte är jämförbara

med rekvisit som ska bockas av. En annan aspekt som tycks vara vanlig i de studerade fallen är att det många gånger saknas motivering till varför ett kriterium är uppfyllt eller ej, och att domskälen stundtals är tämligen kortfattade avseende barnets utsaga. Stundtals konstateras endast att barnet berättat exempelvis sammanhängande och detaljrikt, eller ej, utan närmare redogörelse för i vilket avseende – något som även framhållits i juridisk litteratur. Det kan kritiseras att domskälen inte alltid är särskilt utförliga beträffande barns utsagor. Vad som emellertid bör tas i beaktning är att bevisupptagning i denna typ av mål sker bakom stängda dörrar. Att ha långa, utförliga domskäl där barnets utsaga noggrant presenteras och analyseras torde i viss mån förta syftet med att ha stängda dörrar – som ju i alla avseenden är till för att skydda målsägandens integritet. Det kan således möjligen vara rimligt att viss transparens får ge vika för målsägandens integritet. Det går även att sluta sig till Diesen och Diesen samt Fitgers resonemang här beträffande att en utomstående bör vara försiktig med att dra slutsatser enbart av de redovisade domskälen.²³⁰ Enligt min mening går det inte att utesluta att domskälen i vissa fall är korta med hänsyn till barnets integritet.

Vad som vidare kan noteras av de studerade fallen är att domstolarna sällan resonerat kring betydelsen av målsägandens ålder. Det saknas i de flesta fall resonemang kring betydelsen av att målsäganden är ett barn, och det saknas resonemang kring vilken betydelse det får för kriterieprövningen samt om utsagan är åldersadekvat – vilket ger en närmast kategorisk tillämpning av kriterierna. Slutligen kan konstateras att det är endast ett fall – Svea hovrätts dom, mål B 10579-16 – som hänvisar till NJA 2017 s. 316 II och uttalandet att kriterierna kan vara svåra att använda vid bedömning av utsagor från personer med bristande förmåga att uttrycka sig muntligen. Något resonemang i förhållande till målsägandens utsaga förs emellertid inte i fallet. I övriga fall, såväl tings- som hovrättsdomar – hänvisas över huvud taget inte till det nya prejudikatet, beträffande kriterierna. Av rättsfallsstudien ovan kan även konstateras att underrättsinstanserna fortsatt tillämpar kriterier från NJA 2010 s. 671. NJA 2017 s. 316 II tycks således inte ha fått något verkligt genomslag i underrättsinstanserna, och dess tillämplighet förefaller, enligt min mening, oklar. Det finns dock anledning att notera att prejudikatet är nytt i relation till rättsfallen i studien. Det är möjligt att det krävs en viss omställning i tankeättet hos underrättsinstanser innan prejudikatet får närmare genomslag. Det förtar

²³⁰ Se avsnitt 2.1.2.

emellertid inte det faktum att *ingen* av underrättsinstanserna i de studerade fallen resonerat närmare kring dess innebörd.

5.2 Avslutande reflektioner

Det kan sammanfattningsvis konstateras att vid en jämförelse mellan hur Högsta domstolen menar att bevisvärdering av barns utsagor *bör* gå till och rättspsykologisk forskning – tycks svenska domstolars bevisvärdering av barns utsagor i mål om sexualbrott sakna stöd i rättspsykologisk forskning. Det finns stöd i forskning kring att en utsaga som är *klar, lång* och *detaljrik* är tecken på att den är sann – men i förhållande till hur *barn* berättar om sexuella övergrepp torde kriterierna sakna uttryckligt stöd.

Det är svårt att dra några slutsatser kring om problematiken beror på den metod och kriterier Högsta domstolen menar bör tillämpas, eller om det beror på enskilda domares bristande kunskap. Jag tror att domare beaktar att det är barn som berättar, och att de således inte kategoriskt ställer lika höga krav på exempelvis detaljrikedom i en utsaga från ett barn som från en vuxen. Det finns emellertid anledning att reflektera kring om rättsväsendet har tillräcklig kunskap om barns förmåga att berätta om sexuella övergrepp för att kunna göra korrekta bedömningar som inte står i strid med rättspsykologisk forskning. Som utomstående bör man vara ödmjuk inför svårigheterna med att bedöma barns utsagor, och beakta att domare med allra största sannolikhet gör sitt allra yttersta för att göra korrekta och kompetenta bedömningar. Men den dömande makten bör också vara ödmjuk inför det faktum att det stundtals kan vara nödvändigt att beakta expertis från andra discipliner. Såväl Schelin som Diesen och Diesen menar att det kan finnas anledning till specialisering inom domstolväsendet. Diesen och Diesen framhåller att det vore rimligt att sexualbrottsmål handläggs av domare och nämndemän med särskild utbildning. Särskilt eftersom andra juridiska aktörer som åklagare, målsägandebiträde och poliser specialiserat sig då man insett behovet av särskild kompetens. Jag instämmer i deras resonemang och tror att det, alternativt ett ökat användande av sakkunniga, skulle kunna göra bedömningarna betydligt mer rättssäkra – eftersom, som framförts, det torde vara svårt för rättens ledamöter att besitta omfattande kunskap inom flera discipliner.

Det är möjligt att det inte finns något bättre alternativ till utsagebedömningar eftersom det så att säga ligger i målens natur att det ofta saknas stödbevisning, och att det därför

måste ställas höga krav på utsagorna. Vid sänkta krav på barns utsagor blir alternativet att döma gärningspersoner för grova brott baserat på vida och opreciserade gärningsbeskrivningar, i kombination med detaljfattiga och fragmentariska berättelser. Rättsväsendet måste där väga risken för en felaktigt fällande dom mot intresset att lagföra gärningspersoner. Det torde i alla lägen vara bättre att domstolar ställer höga krav på utsagor, har en strukturerad metod och bedömer utsagorna i förhållande till kriterier – om än att rättspsykologisk kunskap beaktas – än att domare går efter känsla och intuition, liksom Diesen anför.²³¹

Det finns emellertid anledning att reflektera kring om problematiken egentligen är mer omfattande än vad som presenteras i denna uppsats. En aspekt som vore intressant att undersöka är hur många fall som faktiskt *inte* kommer upp till rättslig prövning – för att barnens utsagor inte håller. Det vore intressant att undersöka vilken bild polis, åklagare och andra aktörer har kring barns berättelser i förhållande till bevisvärderingen. Hur många förundersökningar läggs ned för att barnet inte kan berätta i förhör på det sätt domstolar kräver? Här hade det även varit intressant att närmare studera om det finns någon skillnad mellan olika ålderskategorier. Eftersom personliga uppgifter i denna typ av mål är sekretessbelagda har det i de studerade rättsfallen inte alltid framkommit vilken ålder målsäganden har.

Barn som brottsoffer står i flera avseenden i underläge i rättsväsendet. Ur barnets perspektiv är rättsprocessen – med bevisvärdering och dess utsageanalyser – utformat för vuxna. När samma begrepp och metoder tillämpas på barn minskar barnets rätt till upprättelse och skydd – och domstolarnas krav på barnen tenderar att vara för höga i förhållande till vad de kan prestera. Det är därför, enligt min mening, av vikt att kunskapen inom rättsväsendet höjs, och att innebörden kring det nya prejudikatet förtydligas – eftersom bristerna i rättstillämpningen drabbar de allra mest utsatta och svaga i samhället. Högsta domstolen verkar ha lyft blicken och öppnat dörren till att ta in ökad kompetens kring rättspsykologisk forskning i rättsväsendet – men frågan är om det är tillräckligt högt. Innebörden av NJA 2017 s. 316 II förefaller vag, och i slutändan torde utgången i mål om sexualbrott mot barn många gånger fortsatt bli densamma – att barns utsagor har svårt att leva upp till domstolarnas krav.

²³¹ Jfr avsnitt 2.3.2.

Käll- och litteraturförteckning

Källor

Tryckta källor

Offentligt tryck

Direktiv

Dir. 2016:31 En modern brottmålsprocess anpassad även för stora mål.

Utredningsbetänkanden

SOU 1926:32 Processkommissionens betänkande angående rättegångsväsendets ombildning.

SOU 1938:44 Processlagberedningens förslag till rättegångsbalk.

SOU 2017:7. Straffprocessens ramar och domstolens beslutsunderlag i brottmål – en bättre hantering av stora mål.

Propositioner

Prop. 2004/95:131 En modernare rättegång – reformering av processen i allmän domstol.

Elektroniska källor

Barnafrid – Nationellt kunskapscentrum, <<http://www.barnafrid.se/om-oss/>>, besökt 2017-12-13.

CLIP, <<https://psy.gu.se/forskning/forskargrupper/rattpsykologi/>>, besökt 2017-12-27.

Landström, Sara (2017), 'Barns tillförlitlighet och trovärdighet', föreläsning, UR Samtiden – Internationella brottsofferdagen 2017. <<https://urskola.se/Produkter/200722-UR-Samtiden-Internationella-brottsofferdagen-2017-Barns-tillforlitlighet-och-trovardighet/>>, besökt 2017-01-02.

Landström, Sara (2017), del I av 'Barnförhör – Barns tillförlitlighet och trovärdighet', föreläsning på Barnahusens nätverksträff i Lund. Tillgänglig via Barnafrid – Nationellt kunskapscentrum. <<https://www.facebook.com/Barnafrid/videos/1969070873364098/>>, besökt 2017-12-27.

Landström, Sara (2017), del II av 'Barnförhör – Barns tillförlitlighet och trovärdighet', föreläsning på Barnahusens nätverksträff i Lund. Tillgänglig via Barnafrid – Nationellt kunskapscentrum. <<https://www.facebook.com/Barnafrid/videos/1969113166693202/>>, besökt 2017-12-27.

Leijonhufvud, Madeleine (2011) "HD-dom gör det omöjligt att fälla för sexövergrepp", DN Debatt, <<https://www.dn.se/debatt/hd-dom-gor-det-omojligt-att-falla-for-sexovergrepp/?forceScript=1&variantType=large#receipt-page>>, besökt 2017-12-04.

LEVIC <[http://portal.research.lu.se/portal/sv/projects/law-evidence-and-cognition\(33ab9ed6-420c-4aac-9dd5-4360e94f725a\).html](http://portal.research.lu.se/portal/sv/projects/law-evidence-and-cognition(33ab9ed6-420c-4aac-9dd5-4360e94f725a).html)>; <<http://www.law.lu.se/#!/LEVIC>>, besökt 2017-12-27.

"Arne Trankell", Nationalencyklopedin, <<http://www.ne.se/uppslagsverk/encyklopedi/lang/arne-trankell>>, besökt 2017-11-21.

Åklagarmyndigheten (2016) 'Handläggning av ärenden gällande övergrepp mot barn. Handbok.' <<https://www.aklagare.se/globalassets/dokument/handbocker/Barnhandboken.pdf>>, Utvecklingscentrum Göteborg, besökt 2017-12-28.

Litteratur

- Ask, Karl, Granhag, Pär Anders och Christianson, Sven Å. (2008) 'Falska minnen och falska erkännanden' i: Granhag, Pär Anders och Christianson, Sven Å. (red.), *Handbok i rättspsykologi*, s. 343–360. Första upplagan. Stockholm: Liber.
- Bring, Thomas och Diesen, Christian (2009), *Förundersökning*. Fjärde upplagan. Stockholm: Norstedts juridik.
- Bring, Thomas, Diesen, Christian och Wilton Wahren, Alexandra (2008), *Förhör*. Andra upplagan. Stockholm: Norstedts juridik.
- Cederström, Anita (2005), 'Forskning om förhör med barn', i: Wiklund, Nils och Sjöström, Ulla (red.), *Svensk vittnespsykologi: utsagepsykologi i teori och praktik*, s. 197–219. Lund: Studentlitteratur.
- Christianson, Sven Å., Engelberg, Elisabeth och Holmberg, Ulf (1998), *Avancerad förhørs- och intervjumetodik*. Stockholm: Natur och Kultur.
- Christianson, Sven Å. och Granhag, Pär Anders (2008), 'Rättspsykologi – en introduktion' i: Granhag, Pär Anders och Christianson, Sven Å. (red.), *Handbok i rättspsykologi*, s. 15–34. Första upplagan. Stockholm: Liber.
- Christianson, Sven Å. och Montgomery, Henry (2008), 'Kognition i ett rättspsykologiskt perspektiv' i: Granhag, Pär Anders och Christianson, Sven Å. (red.), *Handbok i rättspsykologi*, s. 87–120. Första upplagan. Stockholm: Liber.
- Christianson, Sven Å. och Ehrenkrona, Marika (2011), *Psykologi och bevisvärdering: myter om trovärdighet och tillförlitlighet*. Stockholm: Norstedts juridik.
- Diesen, Christian (2001), *Bevis. 6, Sexuella övergrepp mot barn*. Stockholm: Norstedts juridik.
- Diesen, Christian och Diesen, Eva F. (2013), *Övergrepp mot kvinnor och barn: den rättsliga hanteringen*. Andra upplagan. Stockholm: Norstedts juridik.
- Diesen, Christian (2015), *Bevis. 10, Bevisprövning i brottmål*. Andra upplagan. Stockholm: Norstedts juridik.
- Ekelöf, Per Olof, Edelstam, Henrik och Heuman, Lars (2009), *Rättegång. H. 4*. Sjunde upplagan. Stockholm: Norstedts juridik.
- Ekelöf, Per Olof, Edelstam, Henrik och Pauli, Mikael (2011). *Rättegång. H. 5*. Åttonde upplagan. Stockholm: Norstedts juridik.
- Fitger, m.fl., kommentar till 35 kap. 1 § RB, publicerad i Zeteo 2017-06-20, besökt 2017-11-18.
- Fredin, Gunilla (2011), *Children as witnesses: memory recall and face recognition*. Lund: Lunds universitet.
- Granhag, Pär Anders (2001), *Vittnespsykologi*. Lund: Studentlitteratur.
- Granhag, Pär Anders och Christianson, Sven Å. (2008), 'Falska minnen och falska erkännanden' i: Granhag, Pär Anders och Christianson, Sven Å. (red.), *Handbok i rättspsykologi*, s. 343–360. Första upplagan. Stockholm: Liber.
- Gräns, Minna (2013), 'Användningen av andra vetenskaper', i: Korling, Fredric och Zamboni, Mauro (red.), *Juridisk metodlära*, s. 421–434. Första upplagan. Lund: Studentlitteratur.
- Kleineman, Jan (2013), 'Rättsdogmatisk metod', i: Korling, Fredric och Zamboni, Mauro (red.), *Juridisk metodlära*, s. 21–45. Första upplagan. Lund: Studentlitteratur.
- Heuman, Lars, 'Hjälpvetenskapernas betydelse för rättstillämpningen och rättsvetenskapen.' *JT* 2005/06 s. 768–789.
- Gregow, Torkel (1996), 'Några synpunkter på frågan om bevisprövning och bevisvärdering i mål om sexuella övergrepp mot barn.' *SvJT* s. 509–523.

- Leander, Lina (2007), *What sexually abused children remember and report: minding the gap*. (Sammanfattning). Göteborg: Göteborg University.
- Leander, Lina och Christianson, Sven Å. (2008), 'Barns vittnesmål' i: Granhag, Pär Anders och Christianson, Sven Å. (red.), *Handbok i rättspsykologi*, s. 291–310. Första upplagan. Stockholm: Liber.
- Landström, Sara (2008), *CCTV, live and videotapes: how presentation mode affects the evaluation of witnesses*. (Sammanfattning). Göteborg: Göteborgs universitet.
- Melinder, Annika och Korkman, Julia (2010) 'Children's memory and testimony' i: Granhag, Pär Anders (red.), *Forensic psychology in context: Nordic and international approaches*, s. 117–138. Cullompton: Willan.
- Mellqvist, Mikael (2013), *Om tro, tyckande och vetande Högsta domstolens värdering av utsagor*, *SvJT* s. 753–778.
- Nilsson, Doris och Svedin, Carl Göran (2002), 'Upptäckt och konsekvenser' i: Svedin, Carl Göran & Banck, Lena (red.), *Sexuella övergrepp mot flickor och Pojkar*, s. 119–153. Lund: Studentlitteratur.
- Nordh, Roberth (2013), *Bevisrätt C: bevisvärdering*. Uppsala: Iustus.
- Risholm Mothander, Pia (2008), 'Utvecklingspsykologi' i: Granhag, Pär Anders och Christianson, Sven Å. (red.), *Handbok i rättspsykologi*, s. 67–86. Första upplagan. Stockholm: Liber.
- Sandgren, Claes (2015), *Rättsvetenskap för uppsatsförfattare: ämne, material, metod och argumentation*. Tredje upplagan. Stockholm: Norstedts juridik.
- Schelin, Lena (2007), *Bevisvärdering av utsagor i brottmål*. Omarbetad. Stockholm: Norstedts juridik.
- Singer, Anna (2012), *Barnets bästa: om barns rättsliga ställning i familj och samhälle*. Sjätte upplagan. Stockholm: Norstedts juridik.
- Strömwall, Leif A., Hartwig, Maria och Granhag, Pär Anders (2008), 'Lögnens psykologi – kroppsspråk, utsageanalys och polygrafter' i: Granhag, Pär Anders och Christianson, Sven Å. (red.), *Handbok i rättspsykologi*, s. 379–391. Första upplagan. Stockholm: Liber.
- Svedin, Carl Göran och Back, Christina (2003), *Varför berättar de inte?: om att utnyttjas i barnpornografi*. Första upplagan. Stockholm: Rädda barnen.
- Svedin, Carl Göran (2008) 'Barn som far illa – sexuella övergrepp mot barn' i: Granhag, Pär Anders och Christianson, Sven Å. (red.), *Handbok i rättspsykologi*, s. 201–218. Första upplagan. Stockholm: Liber.
- Sutorius, Helena (2014), *Bevisprövning vid sexualbrott*. Andra upplagan. Stockholm: Norstedts juridik.
- Sutorius, Helena, 'Sexuella övergrepp mot barn - Behovet av psykologisk sakkunskap och sakkunnigas roll i rättsprocessen.', *JT* 1999/00 s. 117-139.
- Sjöberg, Lennart (2004), 'Psykologiska bedömningars ofullkomlighet och rättssäkerheten.' i: Wiklund, Nils och Sjöström, Ulla (red.) (2005), *Svensk vittnespsykologi: utsagepsykologi i teori och praktik*, s. 313–339. Lund: Studentlitteratur.
- Sjöström, Ulla (2004), 'Att ta barn på allvar. Om existentiell och historisk verklighet' i: Wiklund, Nils och Sjöström, Ulla (red.), *Svensk vittnespsykologi: utsagepsykologi i teori och praktik*, s. 177–195. Lund: Studentlitteratur.
- Warfvinge, Christina (2002), 'Barns minnesförmåga och mognad' i: Svedin, Carl Göran & Banck, Lena (red.), *Sexuella övergrepp mot flickor och pojkar*, s. 199–209. Lund: Studentlitteratur.

Rättsfallsförteckning

Sverige

Högsta domstolen

NJA 2017 s. 316 I och II.
NJA 2015 s. 702.
NJA 2010 s. 671.
NJA 2009 s. 447 I och II.
NJA 2005 s. 712.
NJA 1996 s. 176.
NJA 1994 s. 268.
NJA 1993 s. 616.
NJA 1993 s. 310.
NJA 1993 s. 68.
NJA 1992 s. 446.
NJA 1991 s. 228.
NJA 1988 s. 40.
NJA 1986 s. 821.
NJA 1980 s. 725.
NJA 1963 s. 555.
NJA II 1943 s. 444.

Hovrätter

Svea hovrätt, mål B 3116-16, dom 2016-09-14.

Tingsrätter

Solna tingsrätt, mål B 334-16, dom 2016-03-11.

Rättsfallsanalys

Nedan presenteras de målnummer som undersökts i rättsfallsstudien, samt de målnummer som gallrats bort i enlighet med urvalskriterierna nämnda ovan.²³²

Hovrätter

Göta hovrätt, mål B 587-17, dom 2017-09-18.
Göta hovrätt, mål B 1123-17, dom 2017-06-22.
Göta hovrätt, mål B 1437-17, dom 2017-07-12.
Göta hovrätt, mål B 1775-17, dom 2017-08-18.
Göta hovrätt, mål B 2413-17, dom 2017-11-10.
Göta hovrätt, mål B 2598-17, dom 2017-11-16.
Hovrätten för Nedre Norrland, mål B 262-17, dom 2017-06-13.
Hovrätten för Nedre Norrland, mål B 892-17, dom 2017-09-15.
Hovrätten för Västra Sverige, mål B 1796-17, dom 2017-05-16.
Hovrätten för Västra Sverige, mål B 2053-17, dom 2017-05-12.
Hovrätten för Västra Sverige, mål B 2115-17, dom 2017-06-08.
Hovrätten för Västra Sverige, mål B 2392-17, dom 2017-06-16.

²³² Se avsnitt 4.1.

Hovrätten för Västra Sverige, mål B 2494-17, dom 2017-05-31.
Hovrätten för Västra Sverige, mål B 2542-17, dom 2017-06-22.
Hovrätten för Västra Sverige, mål B 3048-17, dom 2017-07-13.
Hovrätten för Västra Sverige, mål B 3076-17, dom 2017-09-13.
Hovrätten för Västra Sverige, mål B 3416-17, dom 2017-09-12.
Hovrätten för Västra Sverige, mål B 3463-17, dom 2017-09-13.
Hovrätten för Västra Sverige, mål B 3575-17, dom 2017-08-29.
Hovrätten för Västra Sverige, mål B 3798-17, dom 2017-10-02.
Hovrätten över Skåne och Blekinge, mål B 1542-17, dom 2017-08-07.
Hovrätten över Skåne och Blekinge, mål B 1744-17, dom 2017-08-23.
Hovrätten över Skåne och Blekinge, mål B 2345-17, dom 2017-10-20.
Hovrätten över Skåne och Blekinge, mål B 2513-17, dom 2017-11-23.
Svea hovrätt, mål B 3994-17, dom 2017-06-15.
Svea hovrätt, mål B 5181-16, dom 2017-06-08.
Svea hovrätt, mål B 5340-17, dom 2017-07-13.
Svea hovrätt, mål B 6483-17, dom 2017-09-04.
Svea hovrätt, mål B 6490-17, dom 2017-08-30.
Svea hovrätt, mål B 6526-17, dom 2017-08-22.
Svea hovrätt, mål B 7073-17, dom 2017-09-11.
Svea hovrätt, mål B 7247-17, dom 2017-10-02.
Svea hovrätt, mål B 7826-17, dom 2017-10-19.
Svea hovrätt, mål B 9004-16, dom 2017-05-18.
Svea hovrätt, mål B 10579-16, dom 2017-06-07.

Tingsrätter

Attunda tingsrätt, mål B 6089-15, dom 2016-11-03.
Borås tingsrätt, mål B 2531-15, dom 2017-03-28.
Borås tingsrätt, mål B 3438-16, dom 2017-03-01.
Eksjö tingsrätt, mål B 276-17, dom 2017-06-02.
Falun tingsrätt, mål B 2611-16, dom 2017-06-30.
Göteborgs tingsrätt, mål B 3849-17, dom 2017-06-21.
Göteborgs tingsrätt, mål B 4877-17, dom 2017-07-03.
Göteborgs tingsrätt, mål B 6029-17, dom 2017-06-28.
Göteborgs tingsrätt, mål B 6316-17, dom 2017-07-18.
Göteborgs tingsrätt, mål B 6839-16, dom 2017-02-15.
Hudiksvalls tingsrätt, mål B 756-17, dom 2017-07-11.
Hässleholms tingsrätt, mål B 325-17, dom 2017-06-05.
Hässleholms tingsrätt, mål B 663-17, dom 2017-08-29.
Jönköpings tingsrätt, mål B 2863-16, dom 2017-02-01.
Kalmar tingsrätt, mål B 2080-17, dom 2017-08-25.
Kristianstad tingsrätt, mål B 2467-16, dom 2017-08-23.
Linköpings tingsrätt, mål B 1729-16, dom 2017-04-21.
Malmö tingsrätt, mål B 7039-16, dom 2017-05-22.
Nacka tingsrätt, mål B 3308-17, dom 2017-08-29.
Norrköpings tingsrätt, mål B 2800-16, dom 2017-09-11.
Norrälje tingsrätt, mål B 68-17, dom 2017-04-10.
Norrälje tingsrätt, mål B 458-17, dom 2017-06-15.
Nyköping tingsrätt, mål B 1995-15, dom 2016-09-22.
Nyköping tingsrätt, mål B 2376-16, dom 2017-05-16.
Stockholms tingsrätt, mål B 1954-17, dom 2017-07-04.

Södertörns tingsrätt, mål B 5366-15, dom 2016-05-13.
Uddevalle tingsrätt, mål B 1911-16, dom 2017-05-11.
Uppsala tingsrätt, mål B 4193-16, dom 2017-06-29.
Varbergs tingsrätt, mål B 291-17, dom 2017-04-19.
Vänersborgs tingsrätt, mål B 4686-16, dom 2017-05-18.
Vänersborgs tingsrätt, mål B 4753-16, dom 2017-03-24.
Värmlands tingsrätt, mål B 147-17, dom 2017-04-04.
Västmanlands tingsrätt, mål B 5239-16, dom 2017-07-20.
Örebro tingsrätt, mål B 5259-16, dom 2017-05-17.
Östersunds tingsrätt, mål B 3095-17, dom 2017-02-07.

Rättsfall som gallrats bort

Hovrätter

Hovrätten för Nedre Norrland, mål B 182-17, dom 2017-06-14.
Hovrätten för Västra Sverige, mål B 1836-17, dom 2017-05-24.
Hovrätten för Västra Sverige, mål B 2554-17, dom 2017-09-13.
Hovrätten för Västra Sverige, mål B 3384-17, dom 2017-08-16.
Hovrätten för Västra Sverige, mål B 3577-17, dom 2017-08-25.
Hovrätten för Västra Sverige, mål B 4524-17, dom 2017-11-27.
Svea hovrätt, mål B 2131-17, dom 2017-05-11.
Svea hovrätt, mål B 4572-17, dom 2017-06-21.
Svea hovrätt, mål B 6209-17, dom 2017-08-11.
Svea hovrätt, mål B 6375-17, dom 2017-08-31.
Svea hovrätt, mål B 7826-17, dom 2017-10-19 (dubblätt).
Svea hovrätt, mål B 8865-17, dom 2017-11-21.

Tingsrätter

Alingsås tingsrätt, mål B 1472-17, dom 2017-10-03.
Gotlands tingsrätt, mål B 460-17, dom 2017-06-13.
Göteborgs tingsrätt, mål B 6019-17, dom 2017-07-04.
Halmstads tingsrätt, mål B 1165-16, dom 2017-03-30.
Nacka tingsrätt, mål B 3308-17, dom 2017-08-29 (dubblätt).
Nyköping tingsrätt, mål B 374-17, dom 2017-04-26.
Solna tingsrätt, mål B 2627-17, dom 2017-06-15.
Uppsala tingsrätt, mål B 3288-17, dom 2017-09-28.
Värmlands tingsrätt, mål B 1539-17, dom 2017-06-14.
Värmland tingsrätt, mål B 5101-15, dom 2017-02-07.
Västmanlands tingsrätt, mål B 5607-16, dom 2017-02-20.
Ångermanlands tingsrätt, mål B 1395-15, dom 2017-01-18.